

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ
ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

РЕФЕРАТ

Мавзу: Педагогик маҳорат асослари. Педагогик маҳоратнинг назарий асослари ҳамда унинг педагог фаолиятида тутган ўрни ва аҳамияти

Текширди: _____
Бажарди: Фаттохова М

Тошкент-2016

Режа:

- 1. Педагогик техника*
- 2. Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулқ – маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари*
- 3. Педагогик назокат*
- 4. Педагог махоратини таъкил этишнинг зарурий шарт-шароитлари*
- 5. Педагог фаолиятида педагогик таъриба туплаш.*
- 6. Педагогнинг тарбиячилик махорати.*
- 7. Педагогик қобилият*

Кириш

“Педагогик махорат” курси доирасида уқитиладиган маърузалар талабаларни педагогик фаолият, унинг мазмуни, уқитувчи одоби ва уларга Давлат Таълим стандартлари ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари доирасида ҳукумат томонидан қуйилаётган талаблар, меъёрлар педагогик фаолиятни ташкил этиш йуллари, услублари хусусидаги долзарб муаммолар билан таништиради. Шу билан бирга булажак педагогларга уқитувчилик фаолиятини махоратини ташкил этиш, талабалар билан олиб бориладиган муносабатларнинг узига хос хусусиятлари, унда ахлокий, маънавий сифатларнинг шаклланиши борасидаги назарий ва амалий билимларни беради.

“Педагогик махорат» курсини уқитиш жараёнида талабалар билан олиб бориладиган амалий машгулот ва семинар - тренинг дарсларида улар томонидан узлаштирилган назарий билимларга мувофиқ турли педагогик топшириқлар, уйинлар, муаммоли вазиятларни ҳал қилиш технологиялари ишлаб чиқилади. Шу сабабдан ҳам амалий машгулотларда нутқ маданияти асослари, педагогик усул ва воситалар ёрдамида шахсга ёндошиш вариантлари, педагог ва талабалар уртасида узаро самарали мулоқот ва алоқани йулга қуйишга доир машқларни утқизишга алоҳида эътибор берилади.

Педагогик махорат фанини ривожланишида бир қатор хориж ва Ўзбекистонлик педагог олимлар ва тадқиқотчилар ўз хиссаларини қўшиб келмоқдалар. Жумладан, Россиялик педагог - олимлар Н.В.Бордовская, В.А.Сластенин, А.А. Радугина, Е.Н.Шиянов қабилар бўлса, Ўзбекистонлик олимлардан С.Ражабов, Р.Мавлонова, Р.Хасанов, У.Нишонбоев, П.М.Қуроноф, У.Махкамов, М.Махмудов, О.Розиқов, С.Оғаев, Ў.Толипов, Н.Саидахмедов, Н.Азизхўжаева, Ж.Йўлдошев, Г.А. Султонова Н./айбуллаев, Н.Хўжаев, М.Ҳақимова, М. Хошимоваларни таъкидлаб ўтиш мумкин.

Педагогик касби ўз моҳиятига қўра ўта индивидуалдир. Ҳар бир педагогнинг муҳим ҳаётий урни уз ишининг устаси булишдир. Мастер (уста)

жуда илгор, билимдон, ёки уз ишини мохирлик билан бажарувчи деб ифодаланади. педагог махорати унинг фаолиятида куринади. Педагог аввало педагогик жараённинг қонуниятлари ва механизмларини яхши эгаллаган бўлиши лозим. Шу маънода педагогнинг умумлашган малакалари. унинг педагогик техникаси катта аҳамиятга молик бўлади. Махорат-бу алоҳида қудрат. Юқори ва кичик даражада уста бўлиш мумкин эмас. Махоратга эришиш ҳам, эришмаслик ҳам мумкин. Хақиқий уста меҳнат фаолияти чоғидагина гузалдир.

Педагогик махоратга етишиш педагогнинг муайян шахсий сифатлари билан амалга ошади.

Педагогик махорат юксак даражада педагогик фаолиятнинг тараккий этишини, педагогик техникани эгаллашни, шунингдек, педагог шахси, унинг тажрибаси, фуқаролик ва касбий мавқеини ифодалайди.

“Педагогик махорат” бир категория сифатида узининг илмий асосларига эга. Педагогик махорат касбий фаолиятдаги индивидуалликнинг ёрқин қуриниши сифатида тушунилади.

Педагогик махорат категорияси касбий фаолият нуқтаи назаридан кишининг индивидуаллигини характерлайди.

Хозирги тадқиқотларда педагогик махоратнинг узига хослиги қуйидаги категорияларда жамланади:

- Педагогик махорат;
- Педагогик ижод;
- Новаторлик;
- Касбий билимдонлик;
- Фаолият услуби;
- Инновацион фаолият;
- Педагогик технология;
- Махорат.

Ўқув тарбия ишлари жараёнида энг юксак натижаларга эришиб фаолиятнинг юксак даражада баҳоланиши ва ҳамма томондан тан

олинишини истамайдиган педагогтопилмаса керак. Бунга эришишни, ана шу хил орзунинг ушалишини педагогик маҳорат деймиз. Хўш педагогик маҳорат нима? Унинг моҳияти нимадан иборат? Унга қандай эришса бўлади? Ҳозирги замон педагогика ва психология соҳасидаги мактабларда «Педагогик маҳорат» тушунчаси турлича изоҳларга дуч келамиз. Бу тушунчанинг моҳиятини бир мунча тўлароқ аниқроқ таърифни «Педагогик энциклопедия»да берилган Бизнингча, бошқаларга нисбатан бу таъриф педагогик маҳорат мазмунини ва моҳиятини бир мунча тўғри ёритади. «Тарбия ва ўқитиш юқори даражага эришиши ва уни доимо такомиллаштириб бориш имкониятини таъминловчи санъат бўлиб, талабага меҳр қўйган ва ўз касбини севган ҳар бир педагогнинг қиладиган иши. Ўз ишининг моҳир устаси бўлган педагог – бу юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, фаннинг ёки санъатнинг тегишли соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубиётини мукамал эгаллаган мутахассисдир.»

Бу таърифни яхши тушуниб, унинг унинг маъно моҳиятини таҳлил этадиган бўлсак, Ушбу таърифда педагогик маҳорат тушунчаси мазмунга кирадиган қуйидаги масалаларни ажратиш мумкин бўлади:

1. умумий маданиятнинг юқори даражаси ва билимдонлик ва ақл-заковатнинг юксак кўрсаткичи;
2. ўзининг ўқитаётган фанига доир кенг ва чуқур билим соҳиби;
3. педагогика, умумий ва педагогик психология каби фанлар соҳасидаги билимлар билан қуролланганлик, уларда ўқитиш ва тарбиялаш ишлари тажрибасида эркин ва усталик билан фойдалана билиш;
4. ўқув-тарбия ишлари методикасини мукамал эгалланганлик.

Педагогик маҳоратнинг мазмунида қуйидаги ўзаро боғлиқ бўлган асосий қисмларни ажратиш мумкин:

1. педагогик инсонпарварлик йўналиши;
2. ихтисослик, мутахассисликка доир билимлар;
3. педагогик қобилият;

4. педагогик техника (кўникма-иқтидор).

Педагоглик дунёдаги энг қадимги касблардан биридир. Унинг ижтимоий аҳамияти ҳеч қачон камаймайди, сўнмайди. Педагоглик касби бир қатор муҳим талабларга жавоб бериши керак

Ҳозирги даврда, биз мустақил демократик ҳуқуқий давлатда фаолият кўрсатадиган педагогқандай бўлиши керак? Ҳозирги замон педагогининг шахси учун энг муҳими – бу инсонпарварлик йўналишидир. Педагог жуда юксак даражада умумий маданиятга эга шахс бўлиши лозим. У жуда кўп нарсани билиши керак, ҳозирги замонда ўзи ўқиётган фан соҳасидаги ютуқлардан, янгиликлардан хабардор бўлиши керак, ўз ўқувчиларини ҳар куни ўқишга ўргатиб бориши учун ўзи мунтазам ўқиб ўрганиб, ўз билимини тўлдириб, чуқурлаштириб бориши керак.

Демак, педагог педагогик маҳоратнинг асоси ўз устида ишлаб бориши – мустақил ўқишдир.

Фан ва маданият ривожланиши таълим-тарбия ишларининг қай йўсинда олиб борилишидан келиб чиқади. Бу фалсафий ақида давлат аҳамиятига эга бўлган ижтимоий қонуният ҳисобланади. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин таълим-тарбия соҳасида, миллий ахлоқ-одобни қайта тиклаш борасида, миллий урф-одатлар, турли-туман анъаналарни жойга кўйиш, миллий кадриятларни янада ривожлантириш хусусида жуда кескин ва буюк бурулишлар бўлгани барчага аён дир. Давлатнинг буюк келажаги, албатта ёшларни чуқур билимли ва покиза одоб-ахлоқли қалб эканини ёддан чиқармаслик лозим. Бу катта муаммода маҳоратли, билимли педагогларни ўрни муҳим ва педагогик маҳорат фанининг роли улкан. «Педагогик маҳорат» фанининг предмети – педагогнинг маҳорати, «Педагогик маҳорат» фанининг мақсади – маҳоратли педагогни тарбиялаш.

Педагогик маҳорат фанининг вазифалари: тарбиянинг моҳиятини ва шахсни ҳар томонлама тараққиёт эттиришда тарбиянинг ролини очиб беради, тарбиянинг мақсади, мазмуни, усуллари, уни ташкил этишдаги шакллари ўртасидаги боғланишларни кўрсатади: шунингдек педагогик маҳорат фани

Ўз тараққиёти давомида таълим-тарбия соҳасидаги тажрибаларни умумлаштиради, тарбиянинг келгусидаги ривожланиш истиқболлари йўлларини ёритиб беради, тарбиявий ишларнинг шаклларини кўрсатиб беради. Педагогнинг педагогик маҳорати шундай бир малакалар йиғиндиси дирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали ўз фикрларини етказиш имконини беради.

Педагогик маҳоратнинг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

- нутқ малакалари
- мимика. Пантомимика
- Маъноли қараш
- хиссий психик ҳолат
- кайфият ва истехзоли табассум
- саводли гапириш
- Аниқ имо-ишора
- рағбатланрирувчи муносабат

Педагогик техника

Педагогик техника педагогга укув фаолиятида хам зарур булган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади.

Аввало, педагогик -техниканинг таркибий кисми сифатида педагогнинг нутқ маданиятини, яъни саводли гапириш, уз нуткени чиройли ва тушунарли, таъсирчан килиб баён этиш, уз фикр ва хис-туйгуларини сузда аник ифодалаш малакаларини айтиб утиш мумкин.

Педагогик техниканинг бош таркибий кисми педагогнинг мимик ва пантомимик ифодалигидир. Аник имо-ишора, маъноли караш, рагбатлантирувчи ёки истехзоли табассум педагогик таъсир курсатишда куп сузли тушунтириш ёки эътироз билдиришга қараганда анча самарали муомила воситалари хисобланади.

Педагогик узаро таъсир курсатишда педагогнинг уз хиссий психик холатини бошқариш, узида энг кулай хиссий (ижодий) жиддийлик даражасини ва умидбахшлик, хайрихошлик кайфиятини саклаш узининг хиссий дам олишини ташкил этиш махоратида мухим роль уйнайди. Бу махорат педагогнинг касбий жихатдан уз-узини назорат килишини таъминлайди. Куп йиллар давомида соглом асаб тизимини саклаб қолиш, асабийлик, хиссий ва аклий зеркишдан узини тийишга ёрдам беради.

Педагогик техника - уқитувчига укув фаолиятида хам уқишдан ташқари фаолиятда хам зарур булган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади. Педагогнинг педагогик техникаси – бу шундай бир малакалар йигиндисидирки, у тарбияланувчилар куриб эшитиб турган нарсалар орқали уларга уз фикрлари ва калбини етказиш имконини беради

Тарбиячи, педагог хар бир ишни ташкил этишни, юришни, хазиллашишни, кувнок, жажлдор булишини билиш лозим. У узини шундай тутиши керакки, унинг хар бир харакати тарбияланувчиларга намуна булсин.

Педагогик техника педагог малакаларининг шундай йигиндисидирки, у педагогнинг энг яхши ижодий хулк атворига, бошкача килиб айтганда, хар кандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларда самарали таъсир курсатишга ёрдам беради. Мукамал педагогик техника педагогнинг вакти ва кунларини ижодий иш учун бушатиб беради. Педагогик узаро таъсир курсатиш жараёнида талабалар билан муомила килишда зарур сузни топиш ёки муваффакиятли чикмаган гап охангини тушунтиришга уз фикрини чалгитмаслик имконини беради. Педагогик техникани эгаллаб олган педагог овози бурилгандан ёки узининг иш билан боглик булмаган кандайдир кечинмаларини унутишни билмасликдан азобланиб юрмайди. Демак, педагогик техникани эгаллаш педагогнинг уз касб махоратидан каноатлантириш даражасини усишига олиб келиши мумкин.

Педагогик техниканинг асосий таркибий кисмлари

- нутъ техникаси***
- мимика, пантомимика***
- Маъноли ўараиш***
- хиссий психик холат***
- кайфият ва истехзоли табассум***
- саводли гапириш***
- Аник имо-ишора***

Педагогик техниканинг хамма учун умумий булган малакаларини тадбик этиш сохасини педагогнинг талабалар билан бевосита муомиласини караб утамиз. Ривожланган педагогик техника педагогга талабалар билан муомила килганда зарур. Суз, гап, оханг, караш, имо-ишорани тез ва аник топиш, энг уткир ва кутилмаган вазиятларда осойишталикни ва аник фикр юритиш, тахлил килиш кобилиятини саклаб колиш имконини беради. Бундан ташкари хакикий педагог таъсир курсатишида педагогнинг педагогик техника сохасидаги барча малакалари бир вақтда намоён булади.

Нутк, имо-ишора, мимика, харакат билан бирга содир булади. Узликсиз узини тута билиш; таъсирчан воситаларга берилмаслик имконини беради.

Индивидуал педагогик техника педагогнинг ёши, мижози, феъл атвори, сихат-саломатлиги, анатомик, физиологик хусусиятларига анча боғлиқ булади.

Педагогик техниканинг шаклланиши шахснинг сифатларига ҳам таъсир курсатади. Чунончи, нуткни ифодали, соф, саводли булиши устида ишлаш, фикрлашнинг равон булишига таъсир келади. Психик фаолиятни мустакил тартибга солиш усулларини эгаллаш, феъл - атвор билан булган хиссий вазминликнинг ривожланишига олиб келади. Педагогик техника малакаларининг шаклланиш даражасида педагогнинг умумий маданияти, имкониятлари намоён булади.

Педагогларнинг талабалар билан бевосита мулоқоти тарбияланувчиларга таъсир курсатади. Бу жараёндан икки томонлама ахборот алмашинади. Яъни, педагог бошқариш субъектидан объектга "талабалар"га боради. Ва аксинча объект субъектга боради. Педагоглик фаолияти кишини узи дуч келадиган ходисаларни таҳлил этиш ва умумлаштириш тажрибаси билан бойитилади. Нихоят педагогнинг талабалар билан кундалик муомиласи шунга олиб келадикки, у талабаларнинг хатти харакатларидаги чуқур маъно ва хақиқий сабабини турли вазиятларда пайкаб олади, бунинг учун намуна сифатида узи тез-тез кайд қилган далиллардан ва талабаларнинг хулқ-атвор усуллардан фойдаланилади. Бу нарса педагоглик фаолиятида айниқса сезилиб туради. Бу қонуний бир ҳолдир. Чунки биз кундалик ҳаётда одамлар билан муомилада булар эканмиз, уларнинг хулқ-атворини билиб оламиз, чунки биз уни гуё уқигандай буламиз, яъни хулқ-атворнинг ташқи қуринишлари ахамиятини тушуниб оламиз ва шу тарика ҳосил булган узининг ички психологик режасига эга булган текстни маъносини очиб берамиз.

Педагогнинг талабалар билан муомиласи улар уртасидаги узвийликни тулдирувчи вазифасини ҳам бажаради. Шу муносабат билан тарбия узлуксиз жараён эканлигини назарда тутиш керак. Талабаларга нисбатан тарбиявий вазифани бажарувчи катта ёшдаги кишилар, унга доимий таъсир этувчи тизимига эга эмас. Хар бир талабага хар хил таъсирлар окими етиб боради. Улар бир-бирлари билан унчалик мос келмаслиги ва маълум даражада бири иккинчисига зид келиши мумкин. Педагогнинг уз тарбияланувчиларига курсатадиган турли туман таъсирлари унга тузатиш киритишга интилишига боғлиқ. Албатта бунга талабаларга муносабат унинг шахсий сифатларига караб бошқарилади. Муаммоларнинг куп ёки оз даражада булиши инобатга олинади. Педагогик қобилиятлар структурасида ақл, идқоо, хозиржавоблик, танқид куз билан караш, собитқадамлик, нотиклик, суз бойлиги ва хоказолар мухим роль уйнайди.

Педагогик қобилиятлар фақат педагогик фаолият самарали булиши шартигина эмас, балки куп жихатдан педагогнинг муваффақиятли ишлаши натижасидир. Шу муносабат билан педагогнинг узида педагогик қобилиятларининг аниқ мақсадни кузлаб таркиб топиши ва ривожланиши катта роль уйнайди. Тажриба ва махсус тадқиқотлар бунинг батамом хақиқий нарса эканлигини курсатмоқда. Масалан, шахс хусусиятларини кузатиш педагогнинг педагогик тажриба хосил қилишга ҳам, унинг махсус маълумотлар туплашида мухим урин тутайди. Педагог узининг социал психологик кузатувчанлиги билан талабаларнинг турли характер хусусиятлари ва майлларини пайқаб қолиш қобилиятинигина эмас, шу билан бирга уларнинг пайдо булиш сабабларини билиб олиш, уларга бу сабабларнинг пайдо булиш вазиятига мувофиқ баҳо бериш махоратини ва хоказоларини ривожлантиришга қодирдир. Агар педагогда талабалар билан муносабатларининг ишонч асосида қурилишига йул-йуриқ булсагина, бундай мулоқат руй беради. Тарбия жараёнида бундай йул-йуриқни амалга ошириш қийин ишдир, лекин бунга бутунлай эришиш шарт. Педагогда талабалар

билан узаро ишонч ва дустлик муносабатлари вужудга келгандагина бунга эришиш мумкин.¹

Талабалар жамоаси билан муомила купинча сухбат, маъруза, ахборот ва хоказолар шаклида булади. Биринчи навбатда сухбатни кандай килиб ташкил этиш, педагогнинг гапларига талабаларнинг диққатини тортиш мухим ахамиятга эга. Бунинг учун бир неча усуллар бор. Педагогик жараёнда тахлил этилаётган масаланинг куйилишидан бошлаш лозим. Бу масалада булажак сухбатнинг маъноси мужассамлашган булади. Мавзуга диққатни тортиш шарт. Бунда гапнинг эркин кизикарли фактни маълум килишдан бошласа булади. Кейин уни тушунтириш ва тахлил килиш эса муомиланинг мазмунини ташкил этади. Макола ёки бирон бир асардан парча келтириш ҳам муваффақиятли булиши мумкин. Бундан ташкари дархол талабаларга булажак сухбат уларнинг кизикишлари билан боклик эканлигини айтиб утса ҳам булади. Мана сухбатга талабаларнинг диққатини жалб килинди ҳам дейлик. Энди унинг мавзусини анча киска, лекин етарли даражада аник килиб очиб бериш даражаси туради, буни кандай амалга ошириш мумкин? Масалан, сухбатни тузишнинг бундай варианти булиши мумкин. Дастлаб педагог талабалар онги ва хиссиётига етказмокчи булган асосий фикр кискача баён этилади. Сунгра у очиб берилади. Бунинг учун фактлар, мисоллар ва иллюстрациялар тизими баён килинади. Бундан эркин таккослашлар, кутилмаган ухшатишлардан фойдаланиш жуда фойдали булади. Шундан кейин хулоса чикариш, яъни сухбатнинг асосий фикрини бошкача сузлар билан такрорлаш мумкин. Сухбат талабаларда доимий кизикиш уйготиш учун бир катор мураккаб булмаган усуллардан фойдаланиш зарур, энг мухим сузлар ва ибораларнинг интонация билан ажратиб курсатиш ва аксинча интонацияни (ургу) узгартириш унчалик мухим булмаган текстни баён килиш керак. Овоз ва нутк охангини

---

¹ (Бекмуродов А.И. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалиётга жорий этишда давлат таълим стандартларини такомиллаштиришнинг дидактик асослари» Номзодлик диссертацияси. 2003 йил.)

узгартириш фойдалидир. Сухбатни кандай тугаллаш ҳам мухим ахамият касб этади. У турлича булиши мумкин. Асосий гоъларни яна бир марта кискача баён килиб бериш мумкин. Уни шеърӣ сатрлар билан тугалласа ҳам булади. Агар талабаларнинг узлари эшитган нарсалари хакида фикр юритишларини хохласа жавобсиз савол билан тугаллаш мумкин. Сухбатнинг якуни барча курсатиб утилган таркибий қисмларини уз ичига оладиган вариант ҳам булади. Бу қоидаларга риоя этиш педагогнинг сузлари талабаларга зарур таъсир курсатиш учун шарт-шароит яратади. Бундан ташкари педагог эски фикр учун янги сузлар излаши ва топиши даркор, яъни айна бир фикрни турлича баён килишни билиши зарур.

Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулқ – маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари

Ўзбекистон мустақилликка эришган дастлабки кунларданок талаба ёшларни маънавий кадриятлар руҳида тарбиялаш энг мухим вазифалардан бири деб белгиланди. Чунки давлатнинг асосини маънавият ташкил этади, маънавиятига эътибор бермаган давлатнинг келажаги ҳам булмайдди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов «Баркамол авлод-Ўзбекистон таракқиётининг пойдеворидир» номли маърузасида таъкидлаганидек «Бизнинг Республикамизда узимизнинг маънавий кадриятларимизни, таълимнинг миллий тизимини такомиллаштириш ҳамда унинг миллий асосларини мустаҳкамлашга алоҳида эътибор берилмокда».²

Шуни айтиш керакки инсоннинг маънавияти унинг ахлоқи, одобӣ хулқи, маданиятидан ташкил топади. Ахлоқ эса аклий, ҳуқуқий, диний, иқтисодий ва сиёсий билимлар замирида шаклланади. Мазкур билимлар уз навбатида инсон ахлоқий сифатларининг камол топиб, бойиб боришида олиб келади. Демак ахлоқ инсоннинг ижобий сифатлари мажмуидир. Одоб ва ахлоқ бир-бири билан узвий боглиқдир. Одоб алоҳида бир шахснинг муайян бир хислатини ифодаловчи ахлоқий категориядир.

---

²И.А.Каримов «Баркамол авлод-Ўзбекистон таракқиётининг пойдеворидир» 7-бет

Одоб - бу хар бир инсоннинг жамоа билан булган мулоқотига ҳамда юриш-туришида узини тута билишини курсатади.

Ахлоқ – жамиятда қабул килинган жамоатчилик фикри билан маъқулланган хулқ-одоб нормалари.

Маданият – жамиятда яшовчи фуқароларнинг фаолият жараёнида тупланган барча ижобий, ақлий ютуқлар мажмуаси.

Маънавият – инсон онгини ақс эттирувчи барча ижобий интеллектуал фазилатлар мажмуасидир.

Мустақил фикрлаш – бу фахмлаш, англаш, фикр юритишдан бошланади.

Тафаккур – инсон онгидаги мавжуд илмий-хаётий билимлар мажмуаларининг керагини саралаб олиш ва амалиётга куллаш.

Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулқ-маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари:

- билим савияси.
- касбий маҳорат
- нутқ маданияти
- аудиторияни бошқариш
- одилона баҳолаш.
- информацияни тезда англаб етиш.
- касбий билимдонлик;
- бошқарувчилик;
- ташкилотчилик; - юксак маънавият;
- новаторлик;
- юксак маданият; - педагогик—одоб-ахлоқ;
- педагогик назокат

Ижодкор педагог талаба- ёшларнинг хулк маданиятини шакллантиришда маънавий кадриятларнинг имкониятларидан кенг ва самарали фойдаланади. Педагог ижодкорлиги натижасида талаба ёшлар аждодлар тарихи, адабиёти, санъати, анъаналари ва урф-одатлари хакида чукур билим олади. Талабаларнинг маънавий меросга булган кизиқиши ошади. Дарс жараёнида самимий, соғлом маънавий мухит яратилади. Маънавий мерос манбааларидан самарали фойдаланиш натижасида талабаларнинг хулк маданияти камол топади. Талаба ёшларнинг хулк маданиятни шакллантириш, биринчидан, дарс жараёнининг муваффакиятли булишига, иккинчидан таълим мазмунига ва педагог -талаба ҳамкорлик фаолиятига бо-лик. Ҳамкорликдаги фаолият ижодкорликни, масъулиятни, фаолликни талаб килади. Бундай хар бир дарсдан педагог максадни аниқ кура билиши, амалга ошириладиган вазифаларни тугри белгилаб олиши лозим;

- дарс жараёнидаги билимлар мазмунининг илмийлиги, изчиллиги ва тарбиявий характери, кизикарлилиги талабаларда таълим ва тарбиявий томондан урганиладиган билимга булган кизиқишни кучайтиради. Уларнинг билимини кенгайтириш юксак хулкли булиш каби куникма ва малакаларини шакллантиради.

Албатта, бунда дарс шакллари танилашда мавзунинг мохиятига алохида эътибор берилади. Масалан, касб-хунар коллежларида адабиёт дарси анъанавий даре ёки мунозара тарзида уюштирилса; методика дарси семинар, ёки мунозара тарзида, чет тили дарслари уйин ёки савол жавоблар, сухбат дарслари тарзида уюштирилиши мумкин. Барча шаклдаги дарс жараёнларида талабалар хулк, маданиятини шакллантириш самарадорлигини ошириш учун савол- жавоб килиш, мунозарали вазият пайдо килиш, мустакил ишлаш, турли уйинлардан, таълимнинг замонавий технологияларидан фойдаланиш мухимдир.

Талабаларнинг маънавий сифатларини шакллантиришда уларга утмиш адабиёти, тарих, миллий урф-одатлар, анъаналар хакида билим бериш

педагогдан доимо фаоллик билан муносабатда булишни талаб килади. Талабанинг маънавий эҳтиёжини кондиритиш, кизиқишини устириш мустакил ишлар, ҳар хил ижодий ишлар (иншо, реферат ва бошқа) орқали амалга оширилади. Мустакил ишлар педагог ва талаба фаолиятининг узвий боғланган томонларидир. Мустакил ва ижодий ишларда талаба уз устида меҳнат қилади, ижодий изланади, уз нуқтаи назари, қарашларини шакллантириш билан бирга дунёқараши ва маънавий савиясини намоён этади. Мустакил ишлаш кўпроқ дарслик устида ишлаш, манбаларнинг у мазмунини таҳлил этиш, маъруза, реферат, конспект тайёрлаш, ижодий иншо ёзиш (чет тилида ҳам) карточкаларга ёзма жавоб бериш, турли жадваллар, диаграммалар, схемалар тузишни такоза этади. Буларнинг барчаси талабадан изланувчанликни талаб қилади. Мустакил ишлар, семинарларни ташкил этишда 4 хил манбаларга асосланади.

а) Дарслик материалларига;

б) Маънавий мерос, ҳисобланган халқ орақи ижоди, диний манбалар, мумтоз адабиёт ва бошқалар;

в) Оммавий ахборот воситалари материалларига (журнал, газеталар, радио, эшиттиришлар, ойнаи жаҳон курсатувлари);

г) Ҳаётий мисолларга (оилавий-маиший анъаналар, урф-одатлар, расм-русумлар, маънавий қадриятлар ва х.к) Оғзақи мустакил иш турлари ва урганилаётган мавзунинг моҳиятининг талабалар амалий фаолиятида мустаҳкамлаштиришга йуналтирилган баъзи бир ёзма шаклдаги мустакил ишлардан (иншо, саволларга ёзма жавоб топиш, жадвал, диаграмма, карточкаларни тулдириш) аралаш дарс шаклида кенг фойдаланиш яхши натижа беради. Дарс жараёнида педагог маънавий мерос манбаларидан усталик билан., фойдаланиши, уларнинг таълим ва тарбиявий таъсирини ҳисобга олиш дарсни "қандай тарзда ташкил этилишидан қатъий назар (уйин дарси, мунозара дарси, синов дарси ва х.к.), уни уюштиришда фаол, ижодкор, қатъий булиши, маънавий меросни яхши билиши ва уни амалиётга тадбиқ қила олиши зарур. Талабаларнинг оғзақи мустакил тайёрғарлиги асосида

ноанъанавий дарс шакллари уюштириш ҳам хулк маданиятини шакллантиришнинг самарали усуллари хисобланади. Бунда турли мавзулардаги бахс - мунозара дарсларини утказиш мумкин. Бундай дарсларга тайёргарлик куриш жараёнида талаба кенг хажмдаги маънавий манбаларга, бадий асарлар, халк орзаки ижоди намуналарига, пандномалар, диний манбалар, шарк алломалари хаётига багишланган илмий, оммабоп, автобиографик асарлар, матбуот ва оммавий ахборот материалларига мурожаат килади. Натижада муаммоли саволларга жавоб топади, аждодлар маънавий мероси билан танишишга муяссар булади. Бундай дарслар етарли тайёргарлик, махорат ва кенг куламли билим, тажриба, мустакилликка асосланган холла ташкил этилса, талабанинг хулк маданиятини шакллантирувчи куйидаги ижобий натижаларни беради:

- дарс давомида талабанинг эркинлиги, мустакиллиги, фаоллигига эришилади;

- талабалар жамоа фикрига таянишга, уни хурмат килишга урганадилар, бу билан уларда узаро хурмат, мулокот маданияти тарбиялана боради; У - талабалар уз фикр - мулохазаларини, карашларини химоя килиш, уларни бошқаларга етказиш махоратини эгаллайдилар;

- талабаларда у ёки бу адибнинг карашларини, халк педагогикаси, хаёт , тажрибаси асосида кутариб чикилган муаммолар мохиятини давр билан боглаш атроф мухит талаби имконияти асосларни хакконий бахолаш малакаси шаклланади;

- талабаларда жахон цивилизацияси янгиликлари хакидаги билим даражаси ортади, ахлокий - маънавий сифатлари шаклланади;

- хар бир талабада уз-узига талабчанлик, уз-узини назорат килиш хисси ортади, уз устида ишлашга, узини англашга эътибор кучайди. Бундай муваффакиятли натижа синов дарслари, якуний дарсларда намоён булади. Талаба хулк маданиятини асосий мезонлари: инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, миллий ғурур, ватанпарварлик, меҳр-мухаббат, иймон, ижодкорлик, фаоллик, ташаббускорлик, уз-узини назорат килиш ва уз-узини

бахолашни талаб эгади. Бу талаб талабанинг Ватан, ота-она, дустлари, жамоа олдидаги бурчи вазифаларига, таълим-тарбия жараёнида намоён буладиган фаоллик, ижодкорлик хусусиятларига муносабати оркали амалга оширилади. Уз билим, хатги-харакати, атроф-мухитга муносабатини назорат қилиш, уз-узини баҳолашни ташкил этиш талабанинг ёзма ижодий фаолияти оркали самарали намоён булади. Таълимнинг самарали шакллари анъанавий ва ноанъанавий дарс турлари воситалари ва усулларидан жумладан, таълим жараёнида талабаларнинг турли ижодий ёзма ишлари: иншо, реферат, конспект, маъруза каби турларидан кенг фойдаланиш зарур. Дарс жараёнида талабаларнинг ёзма ижодий ишларидан самарали фойдаланиш учун қатор у педагогик шартларга амал қилиш зарур.

Бунда:

- мустақил ижодий ишларнинг турлари, мавзуси, характери ва унга қўйиладиган талаблар аниқ белгилаб берилиши;

- педагог маънавий сифатларини, маънавий тарихи, қадриятлар мазмуни ва характери ҳақида етарлича билимга эга бўлиши, уларнинг тарбиявий имкониятларидан самарали фойдаланиш йулларини билиши;

- педагог ҳам, талаба ҳам дарслик ва қўшимча манбалар билан мустақил ишлаши;

- педагог таълимни ташкил этишнинг анъанавий ва ноанъанавий шакллари, уларнинг тарбиявий имкониятлари, иш натижалари ҳақида тулиқ педагогик билим билан қуролланган бўлиши;

- Педагог ҳар бир дарс мавзуси, дарс шакли, усул ва воситаларини талаба ҳуққ маданиятининг шаклларига таъсирини олдиндан қўра билиши;

- ёзма ижодий ишлар талабаларнинг ихтиёрийлиги, ижодкорлиги, қизиқиши асосида амалга оширилиши лозим. Дарс жараёнида яратилган маънавий мухит талабларда ижодкорлик эркинлик, фаоллик, тасаввур бойлиги ва билимга бўлган қизиқишни шакллантиради. Дарс жараёнида маънавий меросимиз: утмиш алломаларнинг фикр-қарашлари, одоб-ахлоқ, тугрисидаги у турли ҳикоялар, халқ оғзаки ижодидан турли ривоятлар,

маколлардан фойдаланиш талабага маънавиятимиз хазинаси хакида пухта билим: олиш, эгалланган билимни намунали намоён этиш, дастур ва дарслик материалларини хаётий тажрибадан олинган мисоллар билан мазмунан тулдириш, рухий холатлар, тасавур идрок, хиссини баён этиш, хозиржавоблик, таъсирчанлиги билан фаркланади.

Талабаларнинг хулк маданиятини шакллантиришда ижобий таъсир этадиган воситалар.

а) инсон хиссиёти билан боғлиқ, унинг идроки, тафаккури, тасаввури, махсули булган маданий эстетик манбалар, адабиётлар, тасвирий санъат, асарлари, мусика, илм-фан, диний манбалар ва х. к;

б) иллюстрация материаллари маданий мерос сифатида кадрланадиган жуғрофик хариталар, халқ амалий санъати намуналари, миллий кийимлар, ва х.к;

в) табиий улкашунослик материаллари: тарихий меъморчилик обидалари, азиз кадамжойлар, маърифий масканлар, уй- музейлар ва х.к;

г) образли- таъсирчан ифода воситалари (маънавий мерос хакида диафильм, кинофильм, сахна асарлари, радио эшитгиришлари, ойнаи-жаҳон курсатувлари, матбуот материаллари);

д) ўқув- тарбиявий, ижодий кургазмали воситалари талабалар ёки педагог томонидан тайёрланадиган жадваллар, хар хил ижодий ишлар, реферат, маъруза, конспект, кичик - кичик поэтик асарлар, манзаралар тасвири ва х.к.

Бу воситалардан дарс жараёнида унумли фойдаланиш, ноанъанавий дарс шаклларининг амалиётга кенг жорий этиш имкониятини яратади, талабаларнинг дарсга кизиқишни оширади, урганиладиган мавзуларнинг мохиятини чуқур англаб этиш имконини беради, мустакил фикрлаш, оғзаки ва нутқни бойитиш кабиларни шакллантиради.

Мустакил ишда талаба уз устида меҳнат килади, ижодий изланади, уз нуктаи назари, карашларини шакллантиради, дунёкараши ва маънавий савиясини намоён этади.

Дарс жараёнида маънавий мерос манбаларидан фойдаланиш натижасида талабаларда маънавий меросга мухаббат, садокат, миллий узлигини англаш, миллий гурур шаклланиб боради. Бу эса уз навбатида талабаларда хулк маданиятини шакллантиришга замин булиб хизмат килади.

Шундай килиб дарс талабаларнинг хулк маданиятини шакллантиришнинг мухим шакли булиб, маънавий меросдан фойдаланишда таълим-тарбия тизимининг асосий бугини хисобланади. Таълим-тарбия жараёнида маънавий мерос манбаларидан фойдаланиш, дарсни самарали ва кизикарли ташкил этиш, турли кургазмали куроллардан, дарсда ноанъанавий воситалардан фойдаланиш талабаларда хулк маданиятини шакллантиришга таъсир этувчи мухим омиллар булиб хисобланади. Албатта бунда педагогнинг дарсни ташкил этиши хам мухим ахамиятга эгадир. Ушбу мавзуга хулоса килиб, шуни айтиш керакки, ўкиб-уккан, чукур одоб ахлокли, адолатли ва адолатсизликнинг фаркига тушунган инсон кайси йулдан бораётганлигига тушуниб етади. Юртига нисбатан меър гурур пайдо булади. Натижада у хам Ватаннинг равнакига муносиб фарзанд сифатида уз хиссасини кушади. Демак, хар бир талаба кайси мутахассис эгаси булишидан катъий назар Ватанга мухаббатли, иймонли, адолатпарвар булиши мухимдир.

Бундай фазилатларни узида касб этган ёшлар кандай вазиятда булмасин хамма вақт узига тугри йул танлай олади.

Мустакил жамиятимизнинг камол топишида узларининг чукур билимлари ва адолатли хатти-харакатларини куникмага айлантериши бундай нуфузли талаба ёшларнинг асосий вазифаларидир.

Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулк – маданияти тушунчалари хакида асосий куникмаларни шакллантириш максатида талабаларни кичик гурухларга булинган холда куйидаги технологияни куллаш мумкин

Эксперт варағи №1

1. Хақиқий педагог деб, қандай педагогларни айтишимиз мумкин?
2. Сизнингча маҳоратли педагог қандай фазилатларга эга бўлиши керак?

2 – гуруҳга топшириқ.

Эксперт варағи №1

1. Ўқитиш жараёнининг самарадор-лиги кимга боғлиқ? нима учун?
2. Сизнингча ҳақиқий педагог қандай хусусиятларга эга бўлиши керак?

Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

ФСМУ технологияси

(Ф) – Фикрингизни баён этинг.

(С) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(М) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(У) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда

тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

«Педагогнинг уз рухий ҳолатини қандай бошқариш лозим?»

F	Фикрингизни баён этинг.
S	Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.
M	Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.
U	Фикрингизни умумлаштиринг.

Педагогик назокат

Педагогик назокат меъёр тўйғуси уз талабалари билан тугри муносабатда амал килишдир.

Педагогик назокатнинг асослари деб, бир қолипдаги фикрлар (барқарор тасаввурлар) ижтимоий йул-йуриқлар ва шахсий хислатлар жамини айтиш мумкин, улар Педагогнинг талабалар билан муомаласи соҳасидаги хулқ-атворини белгилаб беради. Педагогнинг педагогик назоратини мазмуни ва уни намоён булиши шакллариини белгилаб берадиган айрим ижтимоий йул-йуриқларини куриб чикамиз.

Педагогни уз талабалари билан муносабатларини мулокот тарзида булишини тушуниши лозим. Агарда педагоглар талабалар билан муносабатлари ишонч асосида курилган булса, бундай мулокот ижобий руй беради.

Педагогик назокатни вазифаси агар талабалалр билан Педагогуртасида ишонч муносабатлари урнатилган булса, улар ҳаётни оғир дамларида унинг хузурига ёрдам сураб келадилар, уз кувончлари билан бахам курадилар. Педагогик назокат меъёрда булгани яхши, чунки хар бир ишни уз меъёри

бор, ана шу меъёр булганда у иш назокатли намоён булади. Агарда хаддан ташқари чегарадан чикиб кетса, чекинишлар пайдо булади, ишончсизлик юзага кела бошлайди.

Педагогика адолат булиши, талабани уқитувчига булган ишонч мухаббатига олиб келади. Албатта педагогда виждон булиши керак. Педагог ҳеч қачон уз фикрини талабаларга мажбуран ургатишига ва мажбуран жавоб олишга ҳаракат қилмаслиги керак, акс ҳолда талаба педагог уртасидаги муносабатлар кескинлаша бошлайди, адолат бузила бошлайди. Иззат нафси бой бермаслик керак. Педагог оралик булиши энг муҳимдир. Педагог талабалар билан буладиган барча муносабатлар адолатли виждонан ҳал қилиниши лозим, тушунмовчиликлар содир этилган пайтда ижобий ҳал этишга ҳаракат қилмоғи зарурдир.

Бир қолипдаги фикрлар умуман педагогик фаолиятда ва хусусан талабалар билан муносабатлар соҳасида ижобий роль уйнаши мумкин. Улар педагогнинг гайратини тежайди, анча тез педагогик таъсир этишга ёрдамлашади.

Лекин бир қолипдаги фикрлар ҳам салбий ҳолатларни юзага келтириши умкин. Масалан: дарс жараёнида кулгили ҳолат содир будса, бу ҳолатга мос кулгили вазият қилмасдан балки унга жиддий тус бериш, катъий жавоб берилса, вазият мураккаблашади, холос.

Ёки ҳамкасби талабалар билан назокатсиз муносабатда булганлигига қарши туриш урнига Педагогни ҳимоя қила бошлайди ва хоказо.

Бундай мисолларни қўлаб келтиришимиз мумкин. Булар ҳақида утмиш мутафаккирларимиз фикрларини келтирамиз:

Узга одамнинг даҳлсизлиги, нозиклиги, жамиятини эҳтиёт қил, одамларга ёмонлик қилма, ранжитма, дилини оғритма, ташвиш ва нотинчликка йул қуйма деган эди. (В.А. Сухомлинский).

Кимки инсонликни узида синаб қурмаган экан, у ҳеч қачон одамларни чуқур билмайди. (Н.Г. Чернишевский.)

Бировни ерга урсанг, у билан узинг ҳам ерга уринасан. (Б. Вашингтон).

Сенинг хар бир хулк-атворинг бошка кишиларга таъсир этади, ёнингда инсон борлигини унутма. (В.А. Сухомлинский.)

Кишини эркалаш ҳеч қачон зиён келтирмайди.

Узгалар айбига тетик назар сол.

Уз айбинг кургандек ундан ибрат ол. (Низомий Ганжавий)

Яхши киши курмагай ёмонлик ҳаргиз,

Ҳар кимки ёмон булса, жазо топқусидир. (Бобур)

Педагогда педагогик нуфуз булиши талабаларнинг эстетик дидини устиришга сайқал беради. Педагогда назокат булиши, талабаларни бири-бирига садокатга, одобли булишга, ширинсуханликка бошлайди. Мутафаккирларнинг айтишича, педагог талабалар ва айниқса, катта ёшдаги усмирлар уртасидаги зиддиятларга жуда эҳтиёткорлик билан аралашини лозим. Шунингдек зиддиятларни шундай соҳаси борки, унда педагогларнинг аралашуви ниҳоятда чекланган булиши лозим. Шунингдек зиддиятларни шундай соҳаси борки, унда педагогларнинг аралашуви ниҳоятда чекланган бўлиши лозим. Баъзи бир зиддиятлар ҳам бутун бир жамоада муҳокама қилиш ўз натижасини бермаслиги мумкин. Бундай вазиятларда йирик педагоглар фикри ва мулоҳазалари билан маслаҳатлашган ҳолатда амалга оширилса фойдадан холи бўлмайди. Педагогларнинг муҳим ижобий йўл-йўриқларидан бир дилкашлиқдир. Анъанавий дилкашлик ёки одамларга аралашмаслик шахсининг ўзига хос хусусиятлари деб қаралади. Бу бутунлай қонуний ҳолдир. Лекин бундай ёндашув бир томонламадир. У дилкашлик одамларга аралашмаслик шахсни ўзига хос хусусиятлари бўлибгина қолмай шу билан бирга одамни у ёки бу вазиятдаги муайян хулқ-атвори ҳамдир. Шахсининг хусусияти бўлган дилкашлиқни атрофдагилар билан барқарор, кучли ривожланган, алоқаларга интилиш сифатида таърифлаш мумкин, бу интилиш одамлар билан тез алоқа ўрнатишни бирга қўшиб олиб боради.

Дилкашлик ва одамга аралашмаслик шахсни хусусиятлари сифатида караб чиқиш эксира ва интраверсия тушунчалари билан боглик равишда самарали булади.

Эксирверт-шахсларга умумий фаоллик, осойишталик, таъсирларга мойиллик хосдир.

Интроверт-ички оламга берилган, одамларга аралашмайдиган, ўз-ўзини назорат қилишга, рефлексга ички хавотирликка мойил бўлади.

Дилкашлик-кўпроқ экстраверт типларига оиддир.

Интроверт типларига одамларга аралашмайдиганлар киради.

Педагогик вазиятлар тез-тез ўзгариб турадиган шароитда педагогнинг вазифаси руй берган вазиятда тез мулжал олиб, унга тугри бахо бера билиш, зарур тарбиявий ахамиятга эга булган тугри карорга келишдан иборатдир. Агар педагог талабаларининг хатти-харакатларини тугри идрок этиб, бахо бера билса, уларни вижудга келтирган сабабларини чукур кура олсагина, шу билан бирга узида сабот, узини тута билиш, сабр токат, сезгирлик каби феъл-атвор хусусиятларини ривожлантира олсагина, юкоридаги вазифага эришиши мумкин.

Бу педагогик назокатга риоя қилишнинг зарур шартидир. Назокат меъёр туйгуси ёки одоб коидаларига риоя қилишни билдиради. Педагогик назокат меъёр туйгуси ва ўз талабалари тўғри муносабатга амал қилишдир. Педагогик назокатнинг психологик асослари деб бир колипдаги фикрлар (баркарор тасаввурлар) ижтимоий йўл-йўриқлар ва шахсий хислатларнинг жамини айтиш мумкин. Улар педагогнинг талабалар билан муносабатлари диалог (мулокот) тарзида бўлиши лозимлигини тушуниши мухимдир. Агар педагогга талабалар билан муносабатларнинг ишонч асосига курилишига эришишга йўл-йўриқ бўлсагина бундай мулокот руй беради. Тарбия тажрибасида бундай йул-йуриқни амалга ошириш кийин ишдир, лекин унга бутунлай эришиш мумкин, талабалардаги катта ёшдаги дустга эга булиш ва у билан муомала қилишга катъий эхтиёж мавжуд бўлади.

Педагог махоратини ташкил этишининг зарурий шарт-шароитлари.

Республикамиз ҳукумати олий ва халқ таълими соҳасида уртага куяётган вазифаларни бажариш куп жихатдан педагогга боглик. Янги иктисодий шароитда таълим-тарбиядан кузда тутилаётган мақсадларга этишиш, талаба-ёшларнинг хилма-хил фаолиятларини уюштириш, уларни билимли, одобли, эътиқодли, меҳнатсевар, баркамол инсон қилиб устириш педагог зиммасига юклатилган. Халқимизнинг келажаги, Мустақил Ўзбекистоннинг истиклоли куп жихатдан педагогга, унинг савиясига, тайёргарлиги, фидоийлигига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялашига булган муносабатига боглик. Узлуксиз таълим тизими-амалга оширилмокда. Шу муносабат билан педагоглар махоратини ошириш ташкил этиш қайта тайёрлаш иши давлат ва жамиятчининг диққат марказига қуйилган. Педагогларни фалсафий жихатдан кенг фикрловчи, юксак махоратли, мулоҳазали булишларига эътибор берилмокда. Шунини айтиш керакки, педагоглик шарафли, лекин жуда мураккаб касбдир. Яхши педагог булиш учун педагогик назарияни эгаллашнинг узигина етарли эмас. Чунки, педагогик назарияда талабаларни уқитиш ва тарбиялаш ҳақида умумий қонун-қоидалар, умумлаштирилган услубий қоялар баён этилади. Педагогларнинг ёш индивидуал хусусиятларини эътиборга олиш таъкидланади. Лекин, урта махсус таълим ҳаёти, амалий жараёни эса хилма-хилдир. Педагогик назарияга мос келмайдиган вазиятлар учраб туради. Бу эса педагогдан кенг билимдонликни, пухта амалий тайёргарликни, юксак педагог махорат ва ижодкорликни талаб этади. Шунинг учун ҳам Мустақил Ўзбекистон давлатининг умумий таълим муассасаларида ишлайдиган педагог, педагог фаолиятига қобилиятли, ижодкор, ишбилармон, миллий маданият ва умуминсоний қадриятларни, дунёвий, диний билимларни муқаммал эгаллаган, маънавий баркамол, Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида тараккий этишига ишонадиган ватанпарварлик бурчини тугри

анлаган, эътикодли фукаро, ихтисослик, психологик, педагогик билимли ва махоратли, булиши мухимдир.

Бирор касбнинг хакикий устаси булиш учун табиий кобилият, маълум жисмоний ва рухий хислатлар жо булиши керак. Педагогик фаолиятида ёшларни укитиш ва тарбиялаш ишини самарали бажариш, ота-оналар ва талабаларнинг иззат-хурматига сазовар булиши учун кишида бу ишга лаёкат, кобилият, махорат, кизикиш булмоғи лозим

Муваффақиятли ишлаш учун хар бир укитузчи педагогик махоратга эга булиши зарур. Педагогик махорат эгаси оз меҳнат сарф килиб катта натижага эришади. Ижодкорлик унинг хамиша хамкори булади. Педагогик ишга кобилиятли, истеъдодли кишидагина педагогик махорат булиши мумкин.

Юксак махоратли педагог учун энг аввало кобилиятли, малакали ва уддабурон булиши керак. Кобилият фаолият жараёнида пайдо булади ва ривожланади. Кобилият малака ва уддабуронликдан фарк қилади. Малака ва уддабуронлик машк, укиш натижаси хисобланса, кобилиятнинг ривожланишида истеъдоднинг урни бекиёсдир. Ана шундагина кобилият деб аталувчи рухий хусусияти тараккий этади. Педагогик фаолиятнинг самарали булиши учун педагогда кобилиятнинг куйидаги турлари мавжуд булиши лозим. Билим кобилияти, тушунтира олиш кобилияти, кузатувчанлик кобилияти, нутк кобилияти, ташкилотчилик кобилияти, обру ортира олиш кобилияти, келажакни кура билиш кобилияти, диққатни таксимлай олиш кобилияти ва х.к.

Махоратли педагог талабалар рухиятини, билим ва даражасини хисобга олади. Баъзи педагогларга укув материали тушунарли ва кандайдир алохида изохни талаб этмайдигандек туюлади.

Бундай педагоглар талабаларни эмас, балки узларни назарда тутадилар.

Кобилиятли, тажрибали педагог узини талабанинг урнига куя олади. У фаннинг илмий-назарий асосларини талабаларга тушинтириш максадида

иш тутади. Шунинг учун у баён этишнинг характер ва шаклини алохида уйлаб чиқади.

Махоратли педагог дарс материални баён этиш жараёнида талабаларнинг қандай узлаштиратганларини талабаларнинг қатор белгилар асосида пайкаб олади ва зарур ҳолларда баён қилиш усулини узгартиради. Шунингдек педагог талабаларни саводли узлаштиришлари учун замин тайёрлаб, уларни дам олишдан ишга утишлари, бушагини, ланжлик, лаёқатликларини барҳам бериш учун минимал даражада фойдаланиш учун вақт ажратиш зарурлигини ҳисобга олади. У тегишли вазият юзага келгунга қадар иш бошламайди.

Педагогнинг одоби, маданияти юксак бўлсагина, одамларга нисбатан меҳрибон, саховатли бўла олади, уни ҳамма ҳурмат қилади. Педагог умуминсоний кадрларни ижодий урганиб, таълим тарбия жараёнига татбиқ этиши лозим. Шу билан бирга миллий узига ҳослигимизни, асрлар синовидан утган анъаналаримизни, ҳамиша иймон-эътиқод билан яшаш каби ҳаётий тамойилларимизни ҳам сақлаб, ҳам юксалтириб бориши ва уларни талабалар қалбига сингдириш зарур. Педагог фаолияти уз моҳиятига қура ижодий характерига эга. Маълумки, инсон олдида бирор муаммо тургандагина ижодкорликка эҳтиёж тугилади. Педагог фаолияти ана шундай ҳ, усусиятга эга. Педагогик ижодкорларнинг асосий мо[^]ияти фаолиятининг максади ва характери билан боғлиқ. Педагогик сраолият киши шахсини, унинг дунёқ.араши, эътиқоди, онги, ҳулқ-атворини шакллантиришдек умумий мақсадга бўйсунган сон-саноксиз педагогик масалаларни ечиш жараёнидир. Педагог фаолиятидаги ижодкорлик ана шу масалаларни ечиш усулларида, уларни ҳал қила олиш йулларини қидириб топа олишида ифодаланади

Педагогик ижодкорлик манбаи - бу педагогик тажрибадир. Педагогик тажриба - муаммоли вазиятларга жуда бойдир. Илгор педагогик тажриба деганда, биз педагогнинг уз педагогик вазифасига ижодий ёндошишини талабаларнинг таълим-тарбиясига янги, самарали йул ва воситаларни кидириб топишини тушунамиз.

Ижодий ишлайдиган педагог факат талабаларни муваффакиятли уқитиш ва тарбия бериш, илгор иш тажрибаларини урганиш билангина чекланиб колмасдан тараккиётчилик куникма ва малакаларига хам эга булиш зарур. хозирги замон фан ва техника тараккиёти педагогнинг ижодкор булишини, фаннинг Мухим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита билиш, фан ютукларини талабаларга етказа олиши, тадкикот ишларига ургата олишини талаб киилади.

Тарбия жараёнида педагогик таъсир курсатиш талабага у ёки бу юксак ахлокий сифатларининг мохиятини англатиш жараёнида кулланиладиган педагогнинг иш усулларидан биридир.

Хар бир шахсга таъсир этиши тарбиячининг педагогик махорати ва обрусига богликдир. Бунда:

- талабанинг ижобий хатти-харакатларига тускинлик килмаслиги;
- талабларни аник ва тушунарли булиши;
- куйилган талаб ва вазифаларни натижасини билиш;
- талаб очик чехра, самимий бир охангда берилиши, илтимос, маслахат, яхши ниятга чорлаш;
- талаб талабаларнинг ёши, билими савиясига мос булиши.
- талабларда кесатиш, лукма, миннат килиш булмаслиги ва бошкаларга эътибор бериш лозим.

Кишилик жамоаси пайдо булган даврдан бошлаб инсон хеч качон ёлгиз яшай олмаган. Жамоаларни ташкил килиш ва унинг тарбиявий таъсирини назарий ва амалий асослари мутафаккир ва олимлар томонидан урганилиб, в илмий тадкикот ишлари олиб борилган. Тарбиячининг навбатдагн вазифаси талаба-ёшлар жамоасини ташкил килиш, тарбиялаш ва жипслаштириш

борасидаги назарий билимларни узлаштириб, илгор тажрибаларга суяниб, уларни тарбиявий жараёнида уртоклик, дустлик, узаро хамкорлик, хамжихатлик, уз-узини тарбиялаш ва бошқариш каби жамоатчилик сифатларини шакллантириш махоратини узлаштиришдан иборат. Улар:

- Хар бир талаба шахсида узаро муносабат алоқаларини яратиш;
  - талабалар кундалик фаолиятларининг хамма кирраларини жамоада жипслаштириш;
  - шахсий манфаатдан жамоа манфаатини юкори куййшга ургатиш;
- жамоада бир-бирига меҳр-окибатли, мурувват ва сахийлик дустона хамкорлик мавжуд булса, у катта тарбиявий кучга айланади.

Касб-хунар таълими коллежи талабалар жамоаларини, ташкил килишда педагогдан турли-туман усул ва воситалардан махорат билан фойдаланиш талаб қилинади:

1. Педагог жамоа аъзоларини янги шароитга мослаштириш жараёнида уларга ишонч, хурмат, хушмуомалалик талабларни тутри куя билиш, шу билан бирга талабани тушуниш ва эшита билиш махоратига эга булиши керак.

2. талабалар жамоасидаги етакчи куч-таянч узагини танлаш.

3. Жамоа аъзоларининг хар бирининг кучига, қобилиятига қараб топшириқлар бериш.

4. Жамоада янги анъана, қонун-қоидаларнинг дастлабки қуртагини яратиш ва унга амал қилиш.

5. Жамоа истикболини давр талаби билан мослашган ҳолда белгилаш талаб қилинади.

Хар бир педагог педагогик фаолият юритар экан, бераётган таълим-тарбиясининг янада самарали булиши учун уз устида муттасил ишлаши, билимини, махоратини устириши, талабалар билан буладиган муносабатларни пухта уйлаб, уларнинг кунглига озор етказмасдан иш олиб бориши лозим. Муомала маданияти, узини тутта билишини назорат қилиши керак. Хар бир тарбиячининг дунёқараши унинг муомаласида намоён булади.

Муомаланинг асосий воситаси - тилдир. Халкимизда шундай накл бор "Талаба-ширин сузнинг гадоси". Шундай экан тарбиячи муомала жараёнида жуда эҳтиёткор булиши мақсадга мувофиқдир. Алишер Навоий муомала килувчи шахснинг махорати хақида шундай дейди: "Ширин суз кунгиллар учун бамисоли асалдир."

Шунинг учун ҳам педагог хар он нутк маданиятига каттик, эътибор бериши, узининг психологик, эстетик, жисмоний, ахлокий жихатларини намуна ҳолатда намоеън этиши муҳим. Юксак туйғу маданиятига эга булган педагог талабаларнинг кайфияти, нохушлигини дарров фахмлайди.

Купол, одобсиз гапларга урин қолдирмаслик, талаба шахсига тегадиган купол муомала килиш педагогнинг фаолиятига путур етказди. Талаба ахволини тушуниш унга ҳамдард булиши, мадад бериш керак. Педагог узининг педагогик фаолиятида аввало турри суз булиши, ишларини адолат билан олиб бориши керак. Бу хислат тарбиячи билан талаба уртасида яқинликни оширади, чунки адолат инсонлар хул^ини баҳоловчи муҳим мезондир.

Ҳазрат Алишер Навоий айтганидек: «Лоакал бир харф ургатган устознинг ҳаққини юз минг ганжу хазина билан ҳам узиб булмайдди». Биз улардан умрбод қарздормиз.

Педагог фаолиятида педагогик таҷриба туплаш.

Бугунги кунда иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги барча ислохатларнинг асосий мақсади юртимизда яшаётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил килишдан -боришдан иборатдир. Шу жихатдан ҳам маънавий жихатдан мукаммал ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий истиклол гоёсини узида мужассам этган янги авлодни вояга етказиш давлатимиз сиёсатининг устивор йуналишларидан бири ҳисобланади.

Республикамиз ҳукумати халқ таълими соҳасида уртага қуяётган вазифаларни бажариш куп жихатдан педагогга боклик. Таълим-тарбия

жараёнида талабаларнинг хилма хил фаолиятини уюштириш, уларни билимли, одобли, эътиқодли, меҳнатсевар, баркамол инсон қилиб устириш педагог зиммасига юклатилган.

Дарҳақиқат, халқимизнинг келажаги, муваққил Ўзбекистоннинг истиқболи куп жихатдан педагогга, унинг савиясига тайёргарлиги, фидойилигига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш ишида булган муносабатига боғлиқ. Келажак авлод хақида қайгуриш, соғлом, баркамол насли тарбиялаб етиштиришга интилиш бизнинг миллий хусусиятимиздир. Шу боис мамлакатимизнинг истиқлол йулидаги биринчи кадамлариданок буюк маданиятимизни тиклаш ва янада юксалтириш, миллий таълим тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини муваққамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштиришга катта аҳамият бериб келинмоқда.

Педагоглар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ишларини амалга оширилиши педагогик маҳоратни такомиллаштиришда муҳим омил булиб хизмат қилмоқда.

Замонавий педагогга биргина умумий маданиятнинг узи қифоя қилмайди. Шунингдек махсус билимлар ва малакалар асосида талабаларини қузатиш, уларнинг устиридаги муҳим нарсаларни жамиятда вужудга келган асосий ижтимоий гоьлар билан таккослаш, таълим-тарбия жараёнини ривожлантириш йуллари ва усулларини аниқлаш, турли воситалар билан тарбиявий таъсир курсатиш, тахлил қилиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жихатдан бир тизимга солиш мақсадга мувофиқдир.

Албатта бунда педагог талабчан, яхши меҳрибон, сабрли, босиқ ва уз касбига нисбатан эътиқодли булиши лозим. Талабани бутун қалби билан севадиган педагог купрок табассум қилади, камрок ковок солади. Талабаларга билим бериш билан биргалиқда айни вақтда уларга уз характерини утказа олади, уларга одамийлик намунаси булиб қуринади.

Педагогнинг касбга оид маҳоратини шакллантиришда педагогик-психологик назарияларнинг аҳамияти каттадир, чунки маънавиятимизнинг шаклланишида уз-узига эга булган улур инсонлар фаолияти тугрисида,

уларга куйилаётган талаблар хакида замонавий педагогик технологиялар тугрисида назариялар педагогик махоратни шакллантиришнинг асосий манбаи булиб хизмат килади.

Педагогик тажрибаларни такомиллаштиришда илмий педагогик маълумотлардан фойдаланиш мухим ахамиятга эга.

Чунки, хозирги замон фан ва техника тараккиёти педагогнинг ижодкор булишини фаннинг мухим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита олиши, фан ютукларини талабаларга етказа олиши ва ниҳоят талабаларни ҳам ижобий фикрлаш, тадқиқотчилик ишларини ургата олишини талаб килади. Шунинг учун педагог аввало тадқиқотчилик ишларини олиб бориши ва бу соҳадаги малакаларни эгаллаши зарур. Педагог илмий тадқиқот ишларини олиб бориши давомида, тажрибаларни туплайди, таҳлил килади, улар асосида хулосалар чиқаради. У шу хулосалардан узининг амалий фаолиятида фойдаланиш жараёнида хозирги замон педагог учун зарур булган жуда мухим билимларни эгалланди.

Педагогик махоратни такомиллаштиришда шахсий педагогик изланишнинг ахамияти каттадир. Педагог ишидаги муваффақиятни кунлик фаолиятида катталар ва талабалар, айрим гуруҳ ва яқка шахслар билан алоқага кириша олиш қобилиятини таъминлайди

Алокалар фаолиятда дуч келадиган турли хил воқеаларга педагогик қоидалар нуқтаи назаридан эмас, балки шароитни ҳисобга олган ҳолда ижобий ҳал этиш талаб этилади.

Кенг илмий савияга эга булиш, интеллектуал қизиқиш, янгиликни ҳис қила билиш, педагогик махоратни оширишга интилиш педагогга ҳос хусусиятлардан ҳисобланади.

Таълим сифати давлат таълим стандартларига мувофиқ булиши учун амалий ва назарий маршрутлар утқазилади. Бу соҳада илмий тадқиқот ишлари амалга оширилади.

| Шахсий изланишлар ва илмий тадқиқот ишларини олиб бориш педагогнинг педагогик махоратини такомиллаштиришнинг мухим

омилибулиб хисобланади. Мустакил Ўзбекистон давлатининг касб-хунар таълими коллежларида ишлайдиган педагог ватанпарварлик бурчини турли англаган ҳолда ихтисосга доир билимларни чуқур билишлари лозимдир.

Шунингдек назарий, миллий маданият ва умуминсоний кадриятларни, дунёвий, диний илмлардан ҳам хабардор маънавий баркамол булмоғи лозим.

Халқимизнинг келажаги мустакил Ўзбекистоннинг истикболи куп жихатдан педагогга, унинг савиясига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш ишига булган муносабатига борлик.

Илмий педагогик изланишларни баҳолаш мезонлари туррисида фикр юритилганда, аввало тадқиқотнинг замонавийлиги, долзарблиги, ундан кузланган мақсад ҳамда натижалар назарида тутилади.

Педагог шахсининг касб соҳасидаги хусусиятлари буталабаларни севиш, улар билан ишлашга кизиқиш, уз касбига муҳабатли булиш, педагогик назокат, педагогик тасаввур, ташкилотчилик қобилияти, ҳаққонийлик, дилкашлик, талабчанлик, қатъийлик ва мақсадга интилиш, вазминлик, узини тута билиш, касбий лаёқатлик ва бошқалар.

Самарали педагогик таъсир курсатишни тугри ташкил этиш талабалар билан муомила қилишда, самимий муносабатда булишга ёрдам беради.

Амалий педагогик фаолиятда илмий гоёлар ва педагогик тарбияни куллаш, педагог меҳнатиға куп жихатдан борлик. Лекин бу меҳнат натижалари дарҳол қуринмайди. Унинг маҳсулини қуриш учун йиллаб меҳнат қилиш керак. Педагог фаолиятини урганиш шуни курсатадики, бу фаолият узининг сифат курсатқичлари буиича ҳам турлича булади. Ҳақиқий фидоий педагоглар уз фаолиятида энг яхши натижаларға эришадилар. Таҷрибали новатор педагоглар талабаларға самарали таълим тарбия бериш билан бир қаторда педагогика фанидан янги йул ҳам очмоқдалар. Педагогик меҳнатни амалға ошириш жараёнида қуйидаги хусусиятларни уз фаолиятида амалға оширишлари зарур.

1. Педагогнинг сиёсий карашлари ва эътиқодининг аниқлиги ҳамда барқарорлиги, талабалар олдида чинакам обрӯ эътибор қозониши.

2. Мамлакатнинг бутун ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этиш ва эгаллаган тажрибаларни коллежга олиб кириш, бу фаолиятга уз талабаларини жалб қилиш уларни ижтимоий, ҳаётда фаол иштирок этишини таъминлаш.

3. Хар бир талаба шахсига катта қизиқиш билан қараш ва барча жамоа ишларини ташкил этиш.

4. Педагоглар уз ишларига бугунги кун талаби билан эмас, балки қелажакни уйлаб иш юритиш.

5. Талабаларга булган муносабатлари, уларнинг тақдири ҳақида ғамхурлик қилиш, уз тарбияланувчиларининг қелажаги билан қизиқиш.

6. Талаба шахсига хар томонлама таъсир қурсатиш.

7. Илғор педагогик тажрибани ҳамда таълим ва тарбиянинг назариясини чуқур урганиш, ҳамма янгиликларни тушуниб олиш, уларни уз тажрибалари билан солиштириб қуриш, баъзиларини "уз ишида тадбиқ қилиш.

Педагогнинг ижодқорлиги талабанинг ижодқорлигини уйғотади. Улар уз талабаларини ватанга садоқат руҳида тарбиялаш билан бирга уларнинг қалбида олижаноб фазилатларни қарор топтирадилар.

Шундай экан, педагогларнинг педагогик маҳоратида шахсий фаолият тизимини ишлаб чиқиш муҳимдир. Ҳаёт қашфиётлар олами. Тажриба, услуб, фикрлар ранг-баранг. У самарали меҳнат натижасида исбот ва далиллар орқали талабалар қалбига қучади. Уларнинг туйғуларига таъсир қурсатади. Талабалар муаллимнинг фаҳри, қелажасидир. Шу боис уларнинг нияти талабаларни мустақил юрт қурувчилари, муҳандислари, илму маърифат фидоийлари сафида қуришдир. Педагогнинг энг биринчи мақсади талабасини тезроқ саводли қилишдан иборатдир. Лекин уни амалга ошириш жуда ҳам машаққатдир.

Хар бир педагогнинг уз фаолият тизимини ишлаб чиқиш ва унга каътий амал қилиш унинг таълим соҳасидаги муваффақиятларининг муҳим омилларидан биридир. педагог бир хил методларда дарс утиш билан чекланиб қолмаслиги лозим. Аксинча у уқитиш методларини такомиллаштириш устида тинимсиз ишлаши зарур.

Педагогнинг талабалар билан муомиласи тарбия натижаларига катта таъсир курсатади. Талабага муҳаббат ҳеч қачон жавобсиз қолмайди.

Қасб-ҳунар таълимни стандартлаштириш. Қасб-ҳунар таълимнинг давлат таълим стандарти талабалар билим савиясига қуйиладиган мажбурий минимал даражани белгилаб беради.

Давлат таълим стандарти таълим мазмуни шакллари вазифалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг узаги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият курсатаётган турли муассасаларда давлат ва нодавлат таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шarti амалга оширилди. Давлат таълим стандарти уз моҳиятига қура уқув дастурлари, дарсликлар, қулламанлар, низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Қасб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандарти узининг тузилиши ва мазмунига қура давлат, ҳудуд, коллеж манфаатлари ва вазифаларини ақс эттиради, ҳамда энг асосий талаба шахси, унинг интилишлари, қобилият ва қизиқишлари устуворлигидан қелиб қикади. Давлат таълим стандартини бажариш Узбекистон Республикаси ҳудудида курсатилаётган мулкчилик шarti ва иродавий буйсинишдан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир

Дарс жараёнида педагог маҳорати.

Ҳозирги замон жамиятининг ҳамма соҳада ҳар қимдан ташаббусқорликни, ижодни, мустақил фикрлашни талаб қилади.

Дарс- педагогик ижодкорликнинг асосий майдони. Педагогнинг асосий педагогик эҳтиёжи-ўргатиш, етказиб бериш- айнан дарсда амалга ошади. Шундай экан, дарс таълим жараёнини ташкил қилишга тўғри,янгича муносабат керак.

Дарс жараёнида педагог олдида муҳим бир масала туради. Талабаларни билим олишга жалб қилиш,уларни олға ҳаракатлантиришдир. Бу эса педагог ва талабаларни (ўзаро) биргаликдаги меҳнатга жалб қилади. Бунинг учун ўқитишга мажбур қилмаслик керак. Педагогик ҳамкорликнинг қарашларидан бири-дарсда талабадаги қўрқувни йўқотиш, уни эркинроқ, дадилроқ қилиш, ўзини кучига ишонтириш, унга жиддий ижод қилишга қодир шахс сифатида қараш.

Дарсда аниқ мақсад ғояси. Бу-талабалар билан ҳамкорлик руҳида иш олиб бориш, уларга аниқ бир мақсад қўйиб, бу мақсаднинг мураккаблигига ва буни амалга оширишга ишонтириш - уларда ўзига бўлган ишончини, аниқ, мушкул масалани ҳам еча олиш мумкунлигини шакиллантириш.

Дарс ўтиш жараёнида қуруқ гап билан чнгараланмай, талаба хотирасини шакиллантириш, мантиқ, тасаввур, фикирлай олишини ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, талабаларнинг ижодий фикрлашини шакллантириш шахсий сифатларидаги нотекисликларни, нуқсонларини бартараф қилишга ёрдам беради. Уларда эркин фикир қилиш камол топади. Натижада талабалар ўтиладиган мавзунини оз бўлсада, муҳокама қилишда фаол, педагог қайси дарсни ўтишдан қатъий назар, ҳеч қандай кераксиз,ортиқча нарсаларга тўхталмай, ҳар бир мавзунини аниқ, равшан, лўнда тушунтириши ва шу билан бирга талабаларни индивидуал ва жамоа ўз-ўзига баҳо беришга ўргатиши лозим.

Дарс ўтиш давомида педагог шундай усуллардан фойдаланиш керакки, талабалар ўзларини шахс сифатида ҳис қилишсин. Бу-ҳар бир талаба ҳар бир дарсда ўзининг баҳосини олиши, масалаларни ўзи танлаб олишда намаён бўлади. Ҳар ким ўз гуруҳида ҳимоя остида, ҳечким уни шубҳа билан ҳақорат қилмайди.

Педагогнинг педагогик маҳоратида дарснинг ўрни муҳим. Дарсшундай марказки, педагогнинг ҳар бир тафаккури ва ҳаракатлари шу марказ атрофида айланиб, яна унга қайтиб келади. Ҳар бир дарс ўқитиш жараёнига ўзининг, фақат унга хос бўлган ҳиссасини қўшади.

Замонавий дарс фақат ўқитишнинг метод ва формалари билин чекланиб қолмай, балки таълим-тарбия, ривожлантириш мақсадларини амалга ошириш, педагог ва талаба фаолиятида биргаликдаги ўзаро боғлиқлигини рўёбга чиқаришни талаб қилади.

Дарс педагогдан ижодий педагогик тафаккур, педагогик маҳоратни талаб қилади.

Педагогнинг ўқитиш воситалари унинг ижткорлигига, кўп қиррали билимга, талабаларни севиш, фаолиятига асосланади. Дарс беришда педагогнинг муваффақияти унинг назарий ва касбий тайёргарлигига боғлиқ.

Дарс тайёрлаш жараёнида педагогшу предметга қарашли, психологик-педагогик, методик китобларни, журнал ва газеталарни мунтазам равишда ўқиб бориши, бадий адабиётдан, ҳар хил кинофильмлардан фойдаланиши керак. Дарс бериш жараёнида воситалар ҳар хил бўлиши мумкин. Бу педагогнинг ихтисослигига, унинг қизиқувчанлигига, эҳтиёжларига, интилиқтуал фаолиятига боғлиқ. Албатда бунда ўрганилаётган материал мазмунини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Дарс бир нечта омиллардан иборат. Шуларнинг асосий давлат педагогикаси томонидан қабул қилинган материал. Педагогўқув программанинг асосий йўналишларини билиши керак. Ҳар бир дарсда 3 та масалага эътибор қаратиши керак. Булар;

1. Тарбиявий масалалар- педагогнинг бўлаётган масалаларга, атрофга бўлган дунёқарашини шакиллантиради. Уларда инсон парварлие, ватанпарварлик руҳини тарбиялайди.

2. Илм оширадиган масалалар- ўз ичига талабаларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллаттиришини олади.

3. Билиш масалалари- талабаларда ўрганилаётган материаллардан асосийсини, муҳим жойларини ажрата олиш қобилиятини,ўқув фаолиятида

ва фикрлашда мустақил бўлишни, ўқишда қийинчиликларни енгишни шакиллантириш.

Тажрибали педагоглар томонидан талабаларнинг дарсдаги муҳим, керакли жойлари қайсалигини, қайси жойини эслаб қолиш, қайси жойидан шунчакий хабардор бўлиши кераклиги аниқланади.

Педагог томонидан дарсни ишлаб чиқиш, яъни педагог-дарснинг муаллифи. Дарснинг қандай бўлиши унинг ижоткорлигига ва маҳоратига боғлиқ. Аввало дарснинг ижодий режаси тузилади. Режа ўз ичига қўйидагиларни олади;

1. ўқув дарсидан келиб чиқиб, ҳар бир мавзу материалнинг мазмунини чуқур билиш;

2. педагогнинг ҳаётий ва тажрибага, маънавий ҳолатига мос бўлишқ;

3. ўрганилаётган мавзунинг олдинги ўтилган, кейинги ўтилиши керак бўлган мавзуларга мос келиши;

4. ҳар бир мавзунинг талабалар психологиясига мослашиши мақсадга мувофиқдир.

Дарс жараёнини педагогташқил этар экан, у ўрганишнинг самарадорлигига, талабани таълимнинг субъектига айлантиришга, талабалар ҳам шу дарснинг ҳам муаллифлигига айлантиришга интилади.

Дарсни ишлаб чиқиш-тегишли материални ўзлаштиришнинг энг самарали усул ва воситаларни танлаш демақдир.

Шуни таъкидлаш керакки, дарсни ишлаб чиқишда ўрганилаётган материални ўзлаштиришнинг методик уусулларини танлаш-биринчи ўринда туриш керак, кейин эса унинг бошқа кампанентлари уй вазифани текшириш мустаҳкамлаш методларига амал қилиш керак.

Дарс режасини тузиш жуда муҳимдир. Ҳаттоки кўп йиллик тажрибага эга бўлган педагоглар ҳам янги, энди ишга тушган педагоглар ҳам ҳар бир дарсликларни кўриб чиқишни қанда қилмасликлари. Бу албатта. Талабаларнинг билиш фаолиятини бошқаришда педагогнинг маҳорати, аниқли фаолиятини бошқариш. Дарсда билиш фаолиятини

бошқариш маҳорати кўпгина факторларга боғлиқ. Шуларнинг энг асосийси, педагогнинг ўз предметини талабаларга қизиқарли қилиб кўрсата олиш қобилияти. Чунки қизиқиш кўпгина, масалан, англаш, хотира, диққат, фикирлаш, ирода каби психик жараён ва функцияларга боғлиқ.

Талабаларнинг ўқишга қизиқишини вужудга келтириб, уни ривожлантиришда педагогқуйидаги асосий ҳолатларга эътибор бериши керак.

Талабаларда ўрганилаётган предметга қизиқиши, уни яхши кўришини шакиллантиришига, изланувчанликка, янги билимларни очишга, муаммоли характердан масалаларни ечишга жалб қилиш муҳимдир. Шундай экан, ўқитиш турли-туман бўлганда қизтқ бўлади. Бир хил ахборот ва фаолиятнинг бир хил усуллари тезгина зериктириб юборади.

Ўқитилаётган предметга қизиқишни орттириш учун, унинг умуман ёки алоҳида бўлимларда кераклиги, муҳумлиги, мақсадга мувофиқлигини англатиш керак. Янги материал қанчалик олдинги материал билан боғлиқ бўлса, у шунчалик қизиқарлироқ бўлади. Унчалик осон ёки унчалик қийин бўлмаган материал қизиқиш уйғотмайди. Ўқитиш қийин, лекин уддалаш мумкин бўладиган бўлиши керак.

Талаба ишини қанчалик тез текширилиб ва баҳолаб турилса, ўқувчи учун ишлаш шунчалик қизиқарли бўлади.

Ўқув материалининг ёрқин бўлиши талабаларда қизиқиш уйғотади.

Тажрибали педагоглар ўқитиш усулларини танлашда ижодий ва катта маъсулият билан ёндашадилар. Агар гуруҳ ёш группа билан ишлаш жараёнида бир хил методлардан фойдаланиган бўлса, тарбиялаш жараёнида ижодкорликнинг асари ҳам қолмайди.

Педагог ўқитиш жараёнида ҳар хил қизиқарли воситалар, ўйинлардан, масалалардан, мисоллардан фойдаланса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўқитишда ҳамма нарса ҳам қизиқ бўлавермайди. Шунинг учун педагогўқувчилада ирода, қатъиятликни шакллантириши керак.

Дарсдаги иши формаларнинг турли-туманлиги.

Тажрибали педагоглар асосий эътиборни маъруза-дарслар, семинар мустақил иш дарслар, конкурс-дарсларни ўтишга қаратади. Педагогнинг маҳорати шундай турлардан дарсларни ўта олиш техникасида ҳам намайён бўлади.

Маъруза дари талабалар онгига, фикрлашини фаоллаштиришда катта ёрдам беради. Тажирибалар шунини кўрсатадики, маъруза бошлашида ўқитилаётган материалнинг мақсадини, нимага ўқитилаётганини тушунтириш мақсадга мувофиқдир. Кейин эса керакли билим олишда асос бўладиган принциплар, фикрнинг исботлаш ва қандай йўл тутиш кераклигини кўрсатади.

Шундан кейингина кўриб чиқилаётган масалани мағзи чақилади.

Маъруза дарсида педагог саволлар, диалог, такрорлаш, таққослашлардан фойдаланилади.

Семинар дари- талабаларнинг юқори ақлий фаолиятини, янги билим ва кўникма олишга интилишини келиб чиқаради. Бундай педагог ностандарт усулларида фойдаланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Мунозара дари - талабаларнинг муаммоли масалалар билан тўқнаштириш ўзларининг фикрларини баён этириш учун (ўқув) педагогдан катта маҳорат талаб этилади.

Конкурсли дарслар- ноанъавий ҳисобланади. Чунки уларнинг талабаларнинг ўзлари ўтказадилар. Улар ўзлари материал топишади, изланишади ва х.к.

Муаммоли ўқитиш- бу шундай методки, унда педагог ўртага бир муаммони ташлаб, бу муаммони ечишда вужудга келадиган қарамақаршиликлар, эътирозларнинг кўрсатиб беради, эксперимент орқали ҳақлигини исботлайди, турли хил нуқтаи назарларни тушунтиради. Талабаларга формула, қонунлар, сана ва минг хил қоидаларни қуруқ ёдлатишдан фойда йўқ. Шунинг учун ижодий характердаги саволлар билан талабаларга мурожат этиш муҳим. Бунда тажирибали мутахассис талабалар билан педагогик жараёни ҳамкорликда амалга оширади.

Бундай дарсда талабаларнинг билим олишга қизиқиши, эҳтиёжи, талабчанлиги ошади. Улар савол бериб, шу саволга жавоб излашади.

Анъанавий дарсларда педагог савол беради. Талабалар эса шу саволга фақатгина дарсликка таяниб жавоб беради. Бундай пайтда, талабаларда шундай тасаввур пайдо бўладики, ҳамма нарса, ҳақиқат шу дарсликда намаён бўляпти, унда яна нимани излаш керак? Нимага? Бу охир оқибатда дарснинг зерикарли бўлишига олиб келади.

Педагог ҳар бир дарсни муаммоли, изланувчан, фаол бўлиши учун, талабаларга савол ва топшириқлар тизимини яратади. Бу саволлар қисқа ва лўнда бўлиши керак. Бундай саволлар талабаларнинг нафақат фикирлаш доираси, изланувчанлигини кенгайтиради, балки уларни ижодий қобилиятларини, ташкилотчилигини, интизомлигини, кучайтиради.

Шундай саволларни қўллаш керакки, уларда эътирозли, қарама-қаршилиқ томонлари бўлсин. Талаба мулоҳаза юритсин. Шунини айтиш керакки, саволларнинг кўплиги ёки камлиги гуруҳдаги талабаларнинг ёшга интеллектуал қобилиятига мос келиш керак.

Педагог ўзининг дарсида талабаларнинг хатога йўл қўйиш мумкинлигини инобатга олиш керак. Ўзи эса саволларни тўлдириб, жавобларни ҳам тўла бериши керак.

Жавобларни юзаки, саёз бўлиши кейинги савол беришга бўлган ҳоҳишни сундириши мумкин, шу билан бирга талабаларни фаоллиги ҳам сўнади.

Дарсдаги мустақил иш. Таҷрибали педагогнинг ёш педагогдан фарқи у кам куч сарф қилиб яхши натижага эришади, чунки у талабаларни мустақил билим олишга ўргатади. У шундай қоидага бўйсунди; агар материал осонроқ бўлса, у талабаларга мустақил иш қилиб беради, агар қийинроқ бўлса, ўзи тушунтиради. Мустақил ишнинг кўп турларини ўқитувчилар талабаларни янги билимни эгаллашга тайёрлаш учун қўллашади. Биринчи навбатта бу такрорлаш характеридаги ишлар. Уларга олдинги ўтилган мавзулар юзасидан масала, мисоллар, педагогнинг топшириғига асосан

бирор дарсликни танлаб бериш, график ишлар, яъни схема, жадвал ва бошқалар.

Бундан ташқари мустақил ишни янги материални ўрганишда ҳам қўллаш мумкин. Биринчи ва иккинчи ҳолатларда мустақил ишни ўқитиш жараёнига сингдириш педагог раҳбарлигида олиб борилади.

Тажрибали педагоглар талабаларни дарслик билан мустақил ишлашга, конспект қилиш техникасига, ижодий ишларнинг методикасига ўргатиб бориш керак.

Тажрибали педагог дарсда, талабаларнинг дарслик билан ишлаётган пайтида, тез ишлайдиган талабани тўхтатмайди, секин ишлайдиган ўқувчини шошилтирмайди.

Берилган саволга тўғри жавоб берган талабага кейинги саволни беради. Хатога йўл қўйган талабага тезгина қўшимча топшириқ беради.

Мустақил ишни ташкил қилишда ёш педагог ўзига камроқ мажбуриятни олади. Талабалар шунга ўрганиб қолишадикки, педагог ҳамма нарсани тушунтириб, керакли жойини муҳимлигини таъкидлаб ўтади. Ваҳоланки, шу материални мустақил ўрганиб чиқишга, уни қайта ишлашга талабалар ўрганмаган бўлади

Ҳар доим талабаларнинг индивидуал қобилиятларини ўрганиб, кузатиб, ҳисобга олиб юрадиган педагог уларнинг мустақил ишини ташкиллаштиришда педагогик маҳоратга эга бўлади.

Дарсда тесқари алоқаларни амалга ошириш. Талабаларнинг билим эгаллаш жараёнини ташкил этиш учун, педагог дарсдаги тесқари илоқаларни амалга ошириши керак. Бундай маҳоратга педагог талабалар билан мулоқот қилган кузатувчанлиги, яхши ривожланган тасаввур ва чуқур мулоҳазали бўлгандагина эришилади.

Бунда тажрибали педагог билим олишда пассив талабаларни қуйидаги даражаларга ажратиш мумкин;

-билиш доираси суст (диққатсиз, хотираси ёмон, фикрлаш, мулоҳаза юритиш доираси яхши ривожланмаган ва х.к.)

-эмоционал- иродалилигидаги камчиликлар (пассив, суст, ортиқча хаяжонли, қунти йўқлиги ва х.к.)

-шахсий сифатларнинг яхши шаклланганлиги (билим олишга қизиқиш, мустақил иш юритиш, жавобгарлик, маъсулият)

Педагог мутахасис бой тасаввурга эга бўлиши керак. Бу нарса ўзини талабалар ўрнига ҳаёлан қўлга олиш, ўқувчининг ролига кириб, шу нуқтаи назардан педагогик муаммоларни ҳал қилишда намоён бўлади. Бундай педагоглар тўғрисида талабалар; «Улар ҳамма нарсани кўрадилар, улардан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди.» деб гапиришади, одатда. Шунинг учун, муносабатни амалга оширишнинг асосий талаби тарбияланувчи психологиясини англай олишдир.

Савол тугилади; қарама-қарши муносабатни қачон амалга оширса яхши бўлади? Илғор педагоглар кўпинча дарсни олдинги билимларни фаоллаштиришдан эмас, балки муаммоли вазиятни туғдириш ёки олдин кўйилган муаммони ечими тўғрисидаги тахминларни, ўртага ташланган тахминни исботлаш вақтида, улар аввал эгаллаган билимларни долзарб эканлигини қўллашади. Бундан ташқари дарс бошида олдинги ўтилган мавзуга асосан назорат иши ўтказиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

Муаммони долзарб ғояси педагогга дарсни нимадан бошлаш кераклигини ҳам кўрсатиб беради. Баъзида дарсни оғзаки сўроқ билан бошлаш, баъзида эса масала берувчи ёки мисолни ечиш билан бошлаш мақсадга мувофиқ .

Шуни айтиш керакки, дарснинг бошланиши унинг кейинги боришини ҳам, ўқитиш усулини ҳам танлашни белгилаб беради. Бу албатта педагогнинг ўз ташаббускорлиги ва ижодкорлигига боғлиқ.

Уй-мустақил иши. Етук педагог – мутахассислар талабаларнинг ўзлаштиришини ошириш самарадорлигини ҳар доим уй – мустақил ишини тўғри ташкил этиш билан боғлайдилар.

Яхши педагоглар уй вазифаларини қизиқарли бўлишига ҳаракат қиладилар.

Шу мақсадда улар вазифаларни ҳарактер ва формасига қараб: оғзаки ва ёзма, муҳим ва ўз хоҳишидаги, қўшимча адабиётларни қўллаб, ўзи танланган топшириқ, индивидуал ва группали ва х.к.га ўзгартиришади.

Уй вазифасини аниқ ва тўғри бўлиши учун педагог дарс жараёнида самарали қилиб, тушунтириш ишларини олиб бориши керак. Шунинг учун ҳам малакали педагоглар янги материални тушунтиришга кўпроқ вақт ажратадилар. Чунки билимларнинг оғзаки мағзини чақиш, англаш жараёни қанчали самарали бўлса, кейинги дарсда уй вазифалари текширишга шунчплик камроқ вақт кетади.

Ёш педагог биринчи кунларданок шунга эътибор бериши лозим. Янги материални тушунтиришга кўпинчи вақт етмасликнинг сабаби шундаки, уй вазифасини текширишга кўп вақт ажратилади, чунки материални ўзлаштирмаган бўлади. Шунинг учун, тажрибага эга бўлган педагоглар янги мавзунини тушунтириш вақтида педагогнинг вазифасини бажаришда мунтазам равишда тайёрлаб борадилар. Улар асосий эътиборни талабаларни аниқ, бир хил тушунганлигига ва уларнинг қай даражада материални тушунганлиги текшириб борилади.

Шубҳасиз, уй вазифаларини бажаришининг фаоллаштириш сабабларидан бири, уларни тез – тез педагог томонидан текширилиб борилишидир. Акс ҳолда педагогларда уй вазифаларининг назоратсиз (тарзда) бўлиши вужудга келиши мумкин ва улар уй вазифаларни бажаришда суст бўлиб қолишади. “Топшириқ бердингми – текшир, текширмадингми топшириқ берма” – бу қоидага педагог доимо амал қилиши керак.

Педагог меҳнатининг маданияти. Педагогик маҳоратни эгаллаш учун педагогга фақат ўзининг фанини чуқур билиши етарли эмас, у бундан ташқари сиёсат, фан, санъат, техника, спорт соҳасида одамларни нимаики қизиқтирса, ҳаммасидан хабардор бўлиши керак. Дарс ҳар доим таълим жараёнига ўхшаб, ўз ичига сиёсий йўналганлик элементини олади. Дарс бу ҳали кафедра, ҳали минбар, умуман – дунёга бўлган ўзига ва талабаларга педагогнинг муносабати акс эттириладиган вазият. Шунда фуқаролик

қарашлари касбий қарашларни такомиллаштиради. Педагогик маҳоратнинг калити ҳам шу ерда.

Дарснинг психологик аспектларини ҳисобса олиш.

Педагог ҳар доим талабанинг ривожланиш даражасини, унинг хотираси, диққати, иродаси, кунтини синайди. Шунда нималарга амал қилиши лозим? Педагог ҳеч қачон ўзининг талабаси, қолаверса инсон ҳақида ёмон ўйламаслиги, шошма – шошарлик билан унга баҳо бермаслик керак. Унинг асосий вазифаси - талабани ҳар томонлама ўрганиб чиқиб, уни тушуниш, педагогик касби ўйламай иш қилишни кечирмайди: талаба қалбига нисбатан самимийлик, уни психологиясини, ички дунёсини англаш педагогга хос.

Дарсда қулай психологик режимни қандай қилиб сақласа бўлади

Биринчи навбатда, талабага ҳалақит бераётган, диққатини бир жойга жамлашга тўсқинлик қилаётган, гуруҳ шароитида, ўртоқлари ёки педагогнинг ҳаракатларида ёки ўзининг мустақил ишида чалғитадиган, ғашига тегадиган нарсаларга барҳам топиш керак:

Ёш педагог талабаларга, дарсда нима иш билан шуғулланишаётгани, лоқайд талабаларнинг бор-йўқлигидан бохабар бўлишлари лозим. Шубҳасиз бундайлар ҳар бир педагогда ҳам бўлади. Бунга сабаб педагогда ҳали етарли маҳоратга, ўқувчига таъсир этиш қобилиятига эга эмаслигидир.

Талабани кўп нарса безовта қилади: тайёрланмаган уй вазифаси, яқинда ўқиган китоби, севимли футбол командасининг мағлубияти ва х.к. Шунинг учун, педагог талабаларнинг юзидан уларнинг кўнглида нима кечаётганини, уларнинг диққатини жалб қила олиши учун махсус психолог бўлиш керак. Шундагина, хатони жуда лоқайд, бефарқ талабани ҳам дарсга қайтариш мумкин.

Қизиқишларни, қобилиятларни, фикрлаш суръатларни, тайёрланиш, талабаларга бўлган муносабат, талабалар характерининг хусусиятларини ҳисобга олиш ижодий дарснинг асосий талаби.

Педагогнинг талабага бўлган талабларининг ҳаракати. Шу нарса маълум бўлдики, ҳар хил дарслар жараёнида педагог ўзининг тарбияланувчиларидан

жуда кўп талаблар қилади. Лекин гап қанча талабларни айтишда эмас, уларни қай тарзда айтишда.

Талаб қилишни қандай ўрганиш керак?

Талабаларнинг табиатини, характеристикасини билиш керак.

Шундай метод эгаси бўлган педагоглар ўзининг кўрсатмалари билан талабаларнинг баъзи ҳаракатларини рағбатлантирадилар, буни улар дарс давомидаги айтиладиган алоҳида танбех ёки мақтов, хулосаларда намоён қиладилар. Улар кишига, қандай талаблар билдиришни (талаба) биладилар. Талабалар эса талабларни билиб, уларни бажариб айнан бир феъл-атворга ўрганадилар.

Талабаларни тўғри танланганлигини аниқлашда педагогик вазиятни, яъни бу талаблар амалга ошириладиган шароитни ҳисобга олиш зарур.

Асосий – педагогнинг талаблари аниқ, ижобий, қўлдан келадиган ва охиригача етказилган бўлиши керак.

Дарсда эмоционал - интеллектуал шароит яратиш. Дарсда талаба атрофдаги оламнинг предмет ва ҳодисаларни билибгина қолмай, унинг бу нарсаларга муайян муносабати шаклланади.

Баъзи ходисалар уни келажакка етаклайди, баъзиларига у бефарво бўлиши мумкин. Бир хил нарсаларни яхши кўриб бошқаларини ёмон кўриш, баъзи педагогларни ёқтириб, бошқаларига фақат тоқат қилиш мумкин. Психологларни айтишича, ижобий тийғулар фаолиятини туғдиришади.

Дарсни эмоционал-интеллектуал шароити турли хил усуллар орқали яратилади.

Биринчидан, ўрганилаётган ёки қўшимча материал таркибида бирор қизиқ информация, ахборот келтириш орқали.

Иккинчидан, дарсга у ёки бу ҳақидаги маълумотларни, олимларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақидаги маълумотларни, инсоннинг ақл заковати нималарга қодир эканлигини кўрсатувчи ҳикояларни киритиш.

Учинчи йўналиш, талабаларга қизиқ бўладиган ижодий ишга жалб қилиш усулларида иборат. Бундай усуллар кўп. Уларни танлаш турли хил муаммо вазиятини вужудга келтириш билан боғлиқ.

Тўртинчи йўналиш, педагогнинг ўқув материалга нисбатан ижобий муносабатда бўлишини билдирувчи ҳис-туйғуларга боғлиқ. Шундай вазиятлар бўладики, педагог дарсга қанчалик тайёрланмасин, дарс кўнгилдагидек ўтмаслиги мумкин.

Эндигина ишга тушган педагоглар шуни эслаб қолишлари керакки, ўргатилаётган материалнинг гўзаллиги, қирралиги, эмационал, тўғри етказа олишда талабаларга ҳам ўтади «юқади».

Ҳазил-мутойибани тушуниш педагогнинг «қувноқлиги» дарснинг ишчи муҳитини сақлаш билан бирга, талабаларнинг дарсга бўлган қизиқишларни шакиллантиришга ёрдам беради. Бундай пайтларда педагог уларга озгина танаффус бериб, жисмоний тарбия дақиқасини ўтказиш, воқеани айтиб уларни озгина бўлсада, кайфиятини яхшилаш мумкин. Баъзи педагоглар ҳаттоки қизиқ кулгили бир мавзунини, ўтаётганда ҳам талабаларнинг кулишига, жилмайишига йўл қўймайди. Бундай педагогнинг камчилиги шундаки, у нафақат кулги мутойибани тушунмайди, балки талабаларнинг бундай ҳис-ҳаяжонларини ривожланишига тўсқинлик қиладилар. Талабаларнинг қувноқ руҳига душмандек қараш ёки уларнинг камчилиги деб билиш, бизнинг энг катта ва кўпол хатойимиз.

Дарс суръати педагог учун нафақат меҳнат маданиятининг муаммоси, балки интизом, дарснинг сифати муаммоси. Ўқув ишининг суръатини юқори қилиш учун мутахассислар талабаларда амалий кўникмаларни шакллантиришга ҳаракат қилишади. Тажрибасиз педагоглар, улгуролмасликдан кўрқиб, талабаларнинг ўзлаштириш қобилиятини ҳисобга олмай, дарснинг суръатини ошириб боришга ҳаракат қиладилар. Дарснинг турлича бузулиб кетиши, талабаларнинг ишчи кайфиятига, лекин ҳотиржам ишдан кўра кўпроқ салбий таъсир қилади, уларни толиқтиради.

Ишнинг энг қулай суръатини англаш учун қуйидагиларга амал қилиш керак:

- тегишли меъёрга ҳаммага тўғри келадиган, дарснинг ўртача суръатини топиш;

- талабаларнинг индивидуал имкониятини ҳисобга олиш;

- дарсдаги жамоа ва индивидуал форма ишларининг бирлигини танлаб олиш;

- талабалар фаолиятининг турларини янгилаб, хилма-хиллаштириш: - вақтнинг унумсиз ҳаракатларини максимал даражада қисқартириш;

- дарснинг суръатини аста-секинлик билан ошириб бориш зарур.

Дарсда ўз-ўзини назорат қилиш. Педагог уз-ўзини назорат қила олиши педагогик қобилиятнинг ривожланишини тезлаштиради, тажрибали педагог маҳоратини намоён қилади.

Ўз-ўзини назорат қилишга мурожаат этган педагог, дарсда ўз-ўзини идора қилиш малакасини ошириш билан қуролланади, фаолиятини ўрганади, ўз навбатида бу меҳнатдан роҳатланиш, педагогнинг маънавий куч-қудратини, унинг ижодий ташаббускорлигини вужудга келтиради.

Муваффақиятли касбий фаолиятининг асосий талаби, педагогнинг ахлоқий камолатга етишишга интилишдир.

Бундай иштиёқнинг йўқолиши билан ижодий сўниш, ўз-ўзидан қониқмаслик, ихлоси қолиши бошланади.

Дарсни назорат қилишда қуйидаги тамойиллар амал қилиш мақсадга мувофиқдир.

Дарсдаги қилиниши керак бўлган ва қилинган нарсаларни таққослаш:

Талабаларнинг олдинга силжиш даражасини (кўникмада, ривожланишда) текшириб бориш, уни олдинги натижалари билан таққослаш: талабаларни дарсдаги иштиёқини аниқлаш

Дарснинг сифатли томонлари. Дарсда қўйилган масалаларни ечилишини баҳолашда талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ўзлаштириш даражаси намоён бўлади. Агар натижалар талабаларнинг максимал

имкониятлари даражасида бўлса, эришилган масала ечилиш сифати ва самарадорлигини ижобий деб тан олинади.

Дарснинг сифатли томонларини аниқлаш педагог учун маҳорат. Коллеж машғулоти таҳлил қилишда энг самарали усул ва методларни танлаш ва қўллаш шартидир. У дарсда нимага эришади-ю, нимага эришмайди, муваффақиятсизликнинг сабаби ва уни бартараф қилиш йўллари қўра олади, кеинчалик йўллари нимани ривожлантириб, нимани мустахкамлаш кераклигини аниқлайди.

Дарснинг сифатини англаш учун анъанавий схемани қўллаш мумкин: сўроқ-тушунтириш-мустахкамлаш-уйга вазифа. Яна шуни айтиш жоиз-ки, замонавий дарснинг анализини «кенг» ва «тор» ўринда бажариш ва асосий дидактик категориялар ва структурали элементлар асосида ўтказиш керак.

Дидактик категориялар асосида қуйидагиларни аниқлаш керак.

-дарснинг дидактик принципларига ва таълим-тарбия жараёнининг талабларига мос келиши:

-унинг йўли, яъни бориши ва натижалари дарс ва дастур талабларига ҳамда дидактик мақсадларга мос келиши:

-дидактик масалаларнинг ечилганлиги ва талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ошириш мақсадининг амалга ошганлиги:

-таълим методлари ва усуллариининг дидактик масалаларига мос келганлиги;

-талабаларнинг мустақил билим олишда юқори даражага эришилганлиги, таълим ва тарбияни ўзаро боғлай олганлиги;

-дарснинг ҳаётий тажрибалар асосида бўлганлиги.

Дарснинг тузилишида ҳар бир мавзунинг муҳимлиги талабаларда янги тушунча ва кўникма ва малакаларнинг шаклланиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Буларнинг ҳаммаси дарснинг сифатини ташкил қилади.

Педагогнинг дарсни ташкил қилишдаги тайёргарлик ва уни ўтказишдаги маҳорати мушкул иш, лекин бунга эришиш ҳар бир мулоҳазали педагогни кўлидан келади.

Ёшларда мустақил равишда билим олишда ва уни ҳаётда қўллаш кўникмаларини ҳосил қилиш, ахлоқ ва одобни яхшилаш мактабда, олий ўқув юртида шаклланади.

Ёшларни талаба бўлгунга қадар ота-онаси, коллеж талабалари, қариндош-уруғи, маҳалла-куй назорат қилиб олади. Талаба бўлганидан кейин бу назорат сусайиб кетади. Бу ҳолатни талабанинг ўзи англаб етиши лозим, шундан кейин бошқарув назариясининг тамойили, тушунча ва қоидаларини эгаллаган ҳолда ўзини-ўзи тарбиялашни бошлаши керак.

Таълим-тарбиянинг бошқарув назарияси. Жамият тараққиётининг ҳар бир босқичида қобилияти ва билимларга эга бўлган кишилар томонидан бошқариш эҳтиёжи мавжуд бўлган. Тарихдан бизга маълумки, давлатни илмий асосда бошқариш натижасида бошқарув назарияси вужудга келди. Бошқарув назариясини такомиллаштиришда ҳамма соҳалар билан бир қаторда таълим тарбия соҳасини бошқариш муҳимдир.

Бу соҳада ҳам илмий бошқарув такомиллашига асосланиш лозим. Бунда таълим-тарбия соҳасининг ҳолати атрофлича таҳлил қилиниб, унинг кўрсаткичлари ижтимоий буюртмага таққослаб кўрилади. Сўнг мақсадга тўғри келадиган ва тўғри келмайдиган жараёнлар ажратилади.

Ижтимоий буюртманинг кўрсаткичларига мувофиқ келадиганлари ривожлантирилади, мувофиқ келмайдиганлари ўзгартирилади. Бу вақтда бутун таълим-тарбия жараёнининг тизими, унинг босқичлари, ҳар бир босқичда бериладиган белгилар мазмуни, таълим-тарбия билан шуғулланувчиларни ижтимоий муҳофазасининг илмий асосланган лоихаси, бажарилиши шарт бўлган ишлар кетма-кетлиги ва бажарилиш муддати, бошқарувни амалга оширувчи мутасаддилар ва бу жараённинг тадбир-чоралари ишлаб чиқилади. Одатда бу илмий асосланган лойиҳа бир неча вариантларда тузилади.

Иқтисодий бошқарув. Таълим-тарбияни мақсадга мос ҳолатга келтириш усули бошқарув босқичида режалаштирилган ишларни бажаришга кетадиган сарф-харажатлар миқдори аниқ ҳисобланиб, молиявий таъминланиш манбаалари ҳамда ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилади.

Бошқарув жараёнинг муваффақиятли кечиши кўп жиҳатдан иқтисодий бошқарув босқичининг илмий асосда ҳал қилинишига боғлиқдир.

Талабаларни олган билимларини ҳаётда қўллай олишликка ўргатиш зарур. талабаларга маърифий фикрлашни ўргатиш зарур. Умумий руҳшунослик қонуниятларни бериши лозим. Чунки бугунги ўқувчи эртага ота-она, раҳбар, тарбиячи бўлади. Ундан ташқари ҳар қандай шахс ўзи билан мулоқатда бўлган кишиларга озми-кўпми тарбиявий таъсир кўрсатади.

Ҳар бир педагог аввалам бор талабаларга қолаверса бошқа кишиларга яхши муносабатда бўлиши, уларга қандай сўзлар билан мурожат қилишни билиши керак.

Кейинги вақтда «муносабат педагогикаси» тўғрисида кўп гапирилмоқда ва кўп ёзилмоқда. Шунинг учун кўпинча у «тадбирлар педагогикаси»га карама-қарши қўйилмоқда. Ўйлаймизки, биринчи иккинчисига карама-қарши қўйиш ноурин. Булар тарбияга турлича ёндашув аниқроғи унинг турли пағоналаридир. Айниқса педагоглар ўртасидаги муносабатлар, мулоқатлар, уларнинг иш тажрибаларини такомиллаштиришга ёрдам беради.

Меълумки, шахс барча ижтимоий муносабатларнинг мажмуасидир. Шу сабабли унинг ҳаётда мавжуд кўп қирралигидан фойдалана билиш лозим. Ҳамма даврларда педагог шахсияти қанчалик эркин ва ўзига хос бўлидиган талабаларга таъсири шунчалик кучли, меҳнатнинг самарадорлиги шунчалик юқори бўлади, деб ҳисобланган. Педагогнинг ҳақиқий муносабатлари тизимига кирадиган шахси ҳамиша унинг фаолиятида муҳим ўрин тутиши керак. Чунки талабаларнинг маънавий дунёсини бойитиш педагогнинг иуносабатига, мулоқатига боғлиқ. Талабаларнинг маънавий бойлиги ўқитувчининг ҳақиқий муносабатларига боғлиқдир.

Педагог ўз иши давомида фақат алоҳида ҳар бир ўқувчи шахси билан иш олиб бормасдан, балки ўз тажрибасида талабаларни бирлаштирган турли хилдаги гуруҳлар, жамоа, оила билан бирга иш олиб боришига тўғри келади. Шу муносабат билан педагоггуруҳлар ва жамоаларнинг асосий ижтимоий психологик қонуниятларини билиши шарт. Педагог ўқув тарбия жараёнида

талабалар билан аниқ мақсадга қаратилган ишларни амалга ошириши лозим. Улар билан муносабатда ҳурмат ва ишончга эга бўлиши диққатга сазовордир. Талабага қўйиладиган талаб, илтимос, буйруқ оҳангида бўлмай, балки уларнинг маънавий сифатларини шакллантиришга қаратилган бўлиши зарур.

Педагогик тарбия вазифаларини амалга ошириш жараёнида тарбияланувчилар ҳаётидаги ўзгаришларни эътиборга олишни тақозо қилади. Ҳар бир педагог талабаларга хилма-хил тусда таъсир кўрсатади. Педагог ўз таъсирини талабага ўтказиш билиш қобилиятига эга бўлиши зарур.

Педагог муносабатнинг тартиби талабаларга дарснинг бошидан бошлаб то дарс тугагунга қадар бўладиган жараёнда амалга ошириш ўз самарасини беради. “Яхши сўз билан илон инидан чиқар. Ёмон сўз билан пичоқ кинидан” деган ҳалқ орасида тарқалган мақол бунга яққол мисол бўла олади.

Педагог талабага яхши муомала билан муносабатда бўлиш ўртоқлари олдида уни ерга урмаслиги, турли лақаблар билан ҳақоратламаслиги муҳим.

Педагог талабаларга ширинсуханлик билан яхши муносабатда бўлади. Натижада талабалар яхши тарбия топади. Ота-онага, ёру-биродарларга бўлган муносабатларни талқин қилиб берадилар. Улардан ибрат оладилар. Педагогларнинг муносабати орқали талабалардан яхши-яхши ширинсухан педагог, катта-катта фан арбоблари чиқиши мумкин.

Яхши киши ўз ўрнини ҳар жойда топа олади. Шундай экан педагог аввалам бор актёр бўлиши, талаба талаюалар орасида ўзини яхши тута билиши керак. Талабаларга қандай муносабатда бўлиши, дарсни қандай ўтишни, талабалар олдида ўзини қандай моҳирлигини, усталигини кўрсата олиши керак. Чунки-педагог талабаларни бошидан яхши тарбияласа, улар битириб кетгандан кейин ҳам, устозни яхши кўриш билан бирга ҳурмат билан эслайди.

Педагогнинг одоб қоидалари. Педагог ўз касбини доимо севиши, ҳурмат қилиши лозим. Ўз ишга, қўл остидагиларга доимо ҳурмат ва эҳтиромда бўлиши, таълим-тарбия жараёнида камчиликка йўл қўймаслиги ва танлаган касбига бефарқ бўлмаслиги зарур. Педагог ўз фаолияти давомида жамият

таракқиётига хисса қўшиш мақсадида иш олиб боради. Ҳалқнинг анъанасига содиқ бўлиш билан бирга меҳнатсеварлиги, интизомлилиги, муваффақиятсизликдан тушкунликка тушмаслиги билан педагогва талабалар ўртасида намуна кўрсата олади. Ўзининг рост сўзлиги, покизалиги бир ишни қиёмига етказмай туриб, иккинчи ишга ўтмаслиги билан бошқалардан фарқ қилади.

Ўз мансабига маъсулият билан муносабатда бўлиш, иш фаолиятида янгиликлар яратиш, педагогва инсон сифатида яхшиликлар қилиш унинг касбий хусусиятлари ҳисобланади. Педагогдаги сахийлик, одоблилик, меҳр-шафқатлилик, марҳаматлилик, ширинмуомалалик, сабрлилик, талабчанлик, ифбатлилик, тўғрисўзлик, поклик, мулойимлик каби фазилатлар маънавий муҳитни яратишда муҳим ҳисобланади.

Педагог ўз шогирдларида руҳий оламини яратиш, унинг педагогик маҳоратига боғлиқ. Дарҳақиқат, ўртоқлик, дўстлик, ҳамкорлик, ҳамжихатлик, садоқат, меҳр-мурувват, касб танлаш имконияти, ватанпарварлик, миллий ифтихор, инсонпарварлик, хушмуомалалик, озодалик, самимийлик, зийраклик, ташаббускорлик, инсофлилик, ростгўйлик, ор-номуслилик, андишалилик, катталарни ҳурмат қилиш, соф мухаббатни қадрлаш, вазминлик, тўғрилиқ, миллатларни ҳурмат қилиш, ҳар бир талабанинг маданиятидан чуқур ўрин эгаллаш лозим.

Педагогнинг тарбиячилик маҳорати.

Ислом Каримов: “Дунёда ҳар қайси касб-хунарнинг узига хос урни, аҳамияти ва қадр-қиммати бор. Аммо уларнинг орасида энг улуг ва шарафлиси бу - уқитувчилик касбидир”

Дарҳақиқат юртимиз келажаги булган ёшларни ҳар томонлама камолга етган баркамол инсон қилиб тарбиялашда уларнинг маънавий кинралари:

иймон, эътикод, меҳр, ватанпарварлик, дустлик, инсонга чексиз мухаббат, мурувватлилик, каноатлилик, сабр-токатлилик, сахийлик, миллий гурур каби фазилатларни шакллантириш жуда муҳимдир. Бу мислсиз тенги

йук ишда педагогларнинг, тарбиячиларнинг, таълим соҳасида масъул ходимларнинг хизмати бенихоят каттадир.

Тарбия-тарихий ва ижтимоий ходисадир. Тарбия авлод-аждодларимиздан бизга етиб келган буюк мерос булиб, у комил инсонни вояга етказишда муҳимдир. Тарбия инсонларнинг фаолияти жараёнида уларнинг онги ва иродасини устиришга хизмат килади. Шу билан бирга, тарбия ижтимоий ходиса булиб, инсоният тараккиётининг турли боскичларида узига хос мазмун ва амалга ошириш шаклига эгадир. Тарбия хақида Шайх Саъдий узининг "Гулистон" асарида шундай деб ёзган эди: "Кимда-ким ёшлиқдан тарбия олмаса, катта булиб бахтли була олмайди".

Адибнинг юкоридаги сузларига амал килган холда талабаларни маънавий бой, жисмоний жихатдан соғлом килиб тарбиялаш мақсадида дастлаб уларнинг тарбиявий даражасини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Буниинг учун талабалар калбини одоб-ахлоқ нурлари билан ёритмокчи булган тарбиячи -педагог чуқур билим, кенг маҳорат ва тарбиячилик санъатини эгалламоғи керак. Талаба ёшларни тарбиялашда умуминсоний кадриятлар, ислом таълимоти, узбек миллий урф одатларига амал килиш мақсадга мувофиқдир.

Тарбиявий жараён онгли, масъулиятли фаолият булиб, унда тарбиячи тарбиялшувчиларни комил инсон килиб етиштиришда унга хар томонлама таъсир курсатади. тарбиячи талабалар жамоасининг тарбиявий даражасини урганиб, унга таъсир курсатиш маҳоратига эга булиши, тарбиявий тадбирларни талабаларнинг рухиятига канчалик ижобий таъсир этганини кузатиб, уни янада ривожлантириши, такомиллаштириши, тарбиявий .ишларни самарадорлигини оширишда уз билимини таркибий равишда бойитиб бориш лозим.

Юртимизда тарбиявий ишларни ташкил килишнинг асосий нақсади миллий истиклол талабига жавоб берадиган ёшларни тарбиялашга қаратилган экан, айна пайтда бу ният тарбиячи-педагогларга катта маъсулиятни юклайди. Педагогик фаолият юритиш давр талабига жавоб

бермоки лозим. Узбекистан Республикасининг "Таълим тугрисида"ги Конуннинг 5-моддасида худди шу хусусда тухталган: "Тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлокий фазилатларга эга булган шахслар педагогик фаолият билан шугулланиш ҳуқуқига эга.

Тарбия уч нарсага эҳтиёж сезади: истеъдодга, илмга ва машққа деган эди улуг олим Арасту. Ана шу гоъларга асосланган холда тарбиячилар куйидагиларга амал қилишлари лозимдир:

- тарбияда улгаётган инсон шахсини олий ижтимоий кадрият деб тан олиш, ҳар бир талаба, усмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва узига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий ҳуқуқий ва эркинлигининг эътиборга тутилиши:

- миллийликнинг узига хос анъана воситаларига таяниш, жаҳон маданиятининг илгор тажрибаларига асосланиш;

- талабалар фаолиятида тарбиявий жараённинг асосини ташкил қилиш, кизикарли, тулакони талабалар ёш жихатларига мого ҳаёт иқлимини яратиш, меҳнат, хайрия, ижтимоий фойдали, ижтимоий кунгилочар ва шунга ухшаш тадбирлар ташкил этиш лозимки, натижада талабалар узлари хоҳлаган ишга кул урсинлар, муваффақият хиссини тушуниб узларига ишончлари ортсин, ахлоқан барқарор булсин.

Педагог узининг тарбиячилик маҳоратида миллий истиклол роъси, озод ва обод ватанга муҳаббат ва инсонпарварлик, маънавий-ахлокий тарбия, иқтисодий тарбия, экологик тарбия, нафосат тарбияси, жисмоний тарбия, комил инсонни воъга етказиш қабиларга эътибор бериши лозим.

Демак, педагог жамят ҳаётида етакчи урин тутувчи, мураккаб шаҳе структурасига эга булган инсоннинг қасбий қиёфасидир. Ижтимоий турмушнинг барча соҳаларида эришилган ютуқларнинг заминида унинг меҳнатининг натижалари ётади. Педагогларнинг педагогик, психологик тайёргарлиги ва билимлар интеграцияси, муомала маданияти, психологик вазиятларни эътиборга олиш қабилар қучли булиши қерак. Юксак савияли, зур маҳоратли тарбиячиларгина ҳалқ орзусидаги барқамол инсонни

тарбиялайди. Илм инсонни юксаклик сари олиб боради. А. Авлоний айтганларидек: "Илм инсонларнинг мадори, хаёти, порлок келажаги, рахбари, нажотига айланган". Илм инсон учун роят олий ва мукаддас фазилатдир. Шунинг учун аввалам бор илмли, тарбияли булмок хар бир ёш инсоннинг бурчи.

Шу максатда кунглида энг олий орзуларни жамлаб, педагог тер тукиб ишлайди. Уларнинг меҳнатини хурмат қилиб, берган билимларни эгалламок керак. Бехбудий айтганларидек: "Дунёда турмок учун дунёвий фан ва илм лозимдир". Ибн Сино таъкидлаганидек "Кимга кандай панду насихат қилсанг, унга аввало узинг амал қил".

Халкимизда тарбиячилик санъати қадимдан жуда юксак даражада ривожланган. Шарк мутафаккирлари, педагогик олимлари баркамол инсонни етиштириш учун тарбия нақадар зарурлигини, унинг моҳиятини ва мазмунини асослаб берганлар. Тарбиявий ишларни ташкил қилишнинг миллий ва назарий асослари мавжуд бўлиб, педагоглар узларининг тарбиячилик фаолияти жараёнида;

- мустақиллик туфайли узбек халқининг миллий, диний гояларининг кенг руёбга чиқиши;

- маърифатпарварлик ва жақидчилик харақатининг тарихий асослари;— она тилимиз, унинг софлигини асраш;

- Туркистон халқларининг авлод-аждодлари яратган халқ оғзақи ижодиётининг миллий тарбия воситаси сифатида қулланишини юзага чиқариш ва кенг фойдаланиш;

- халқимиз яратган миллий урф-одатлар ва анъаналаримиздан кенг фойдаланиш;

- Қуръони қарим ва ҳадиси шарифдаги инсон қамолати ҳақидаги гояларни ёшларга ургатиш;

- маърифатпарвар мутафаккирлар, миллий қахрамонлар фаолияти, уларнинг асарларини урганиш, илгор тарбиявий таъсир қурсатувчи таълимотларга амал қилиш ва бошқалар.

Юкоридаги йуналишлардан бизга маълум буладики, буюк аждодларимиз юксак тараккий топган давлат барпо этгани ва бу мамлакатда «Куч адолатда» - деган бош шиор давлат сиёсатининг, жамият хаётининг асоси булганини яхши биламиз. Бу гоё одамларга куч берган, уларда инсоф диёнатга, эзгуликка ишонч уйготган.

Чунки жамиятда адолат баркарор булса, миллат хеч қачон адашмайди. Эртами кечми фаровон турмушга эришади. Адолат биз кураётган жамият мезони булмоғи даркор.

Албатта бунда педагогнинг билими, махорати бекиёсдир. Педагогнинг билим даражаси, шарқона фикр юрита билиши, иш, билан харакатининг бирлиги коллеж талабаларининг ижодий фазилятларини такомиллаштиришда муҳим урин тутди. Тарбиянинг етакчи мақсади сифатида асрлар давомида шахснинг хар томонлама камолатга эришуви гоёси асос булиб қолади. Шахснинг хар томонлама камолатга эришиши, бу унинг айрим қирралари ёки хислатларининг тула қончилигини, жисмоний, ахлокий, сиёсий, эстетик қарашлари йириндисини уз ичига олади. Ёшларни фалсафий дунёқарашга тайёрлаш, хаёт мазмунини тушуниб олишга қумаклашиш, уз-узини идора ва назорат қила билишни шакллантириш муҳим ахамиятга эга, чунки улар уз шахсий турмушида мақсадли ёндашув режа ва амал бирлигига эришадилар. Талабаларни умуминсоний ва ватанамиз қадриятлари, бой маданияти билан таништириш, уларда маданий ва диний билимларни эгаллашга булган талабларни шакллантириш, малакаларни ошириш, эстетик тушунчаларни қамол топтириш педагог фаолиятида чуқур урин эгаллаши лозим. Хар бир усмирнинг, йигит ва қизларнинг билимдонликларини ва ижодий имқониятларини аниқлаб уларни ривожлантириш, талабалар ижодқорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қумлаб-қувватлаш учун шарт-шароит хозирлаш, инсон фаолиятини турли соҳаларида жорий қилиш мақсадга мувофиқдир.

Халқимизнинг "Дунёда илмдан бошқа нажот йук ва булмағай" - деган нақлини талабалар қалбига сингдириш маъсулияти педагогга топширилган.

Тарбия кандай булмоги керак? Педагогнинг педагогик фаолиятининг самарага эга булмоги учун куп жихатдан шахс хусусиятларининг шаклланганлиги, шахс йуналишини аниқланганлигини ва касбий махоратнинг таркиб топганлиги билан характерланади.

Бугунги кунда ижтисмий ва иктисодий шарт-шароитнинг мураккаб тус олиши ёки таълим тизимига нисбатан янги талабларнинг юзага келиши педагогларнинг уз фаолиятларини тубдан узгартиришга хамда изчил, ақл-заковатни ишга солган холда иш тутишни такозо этмокда. Бу бир томондан давр талаби эканини, иккинчи томондан шарт-шароитга нисбатан туб бурилиш хосил килиш ёки шахе фаолиятини йуналтиришда янгича муносабатда иш тутиш талаб этилади. Чунки мамлакат равнакини таъминлашда касбий таълим тизимида ижобий узгаришларнинг киритилиши педагогик ходимларнинг психологиясида бурилиш ясашлик билан белгиланади. Педагог талабанинг ички дунёсини тушуниш бошқа одамлар билан алоқа урнатиш, талабага фаол таъсир утказиш, хамма билан тил топишиб кетиш, вазминлик, одамларни ишонтириш кобилияти, босиклик ва узини тута билиш, талабчанлик, катъийлик, гайратлилик, чидамлилик, рахбарлик ва ташкилотчилик, узи ва бошкаларнинг хулкини бошкариш, мустакил ва ижодий фикрлаши мухимдир. Куп холларда талабалар шахсини ривожлантиришда аниқ бир мезон улчовини белгилаб олмайдилар. Шу сабабли хам педагог талабаларга касбий махоратини таркиб топишида кийналадилар. Хар кандай холатда -хам фаолият йуналишини акс эттирувчи мезон булиши керакдир.

Бу мезон педагог фаолиятини доимо уз-узини назоратт килиш имкониятини турдиради ва унинг самарадорлигини таъминлайди.

Педагог шахсий хусусиятларидан ташкари чукур илмий савияга, сузлаш маданиятига, юксак одоб ахлокли булиши керак. Талабалар билан утказиладиган сухбатларни юкори савияда ташкил килишда, педагог куйидаги маданият кирраларига эга булиши керак.

Рухият маданияти - талабаларнинг маънавий эҳтиёжларига тугри таъсир курсатиш.

Махорат маданияти - хар бир тадбирни зур кувонч ра калбдан ташкил килиш.

Сиёсий маданият - давр талабига мое иктисодий, ижтимоий билимга эга булиш.

Маънавий маданият - талабаларнинг ижодий, маънавий, бадий фаолиятини ташкил килишдир.

Бундан ташкари, педагог узининг ташки курунишига хам эътибор бериши керак, тоза-озода, ихчам кийиниши керак. Бундан ташкари олий маълумотли, чукур билим эгаси узининг фанини пухта биладиган, юрт равнаки учун жонини фидо килишга тайёр, уз шогирдларидан билими, малакасини аямайдиган, талабаларга азиз, дуст, сирдош, коллежнинг фидокор ходими булмоги лозимдир

Педагог тарбия жараёни янада самаралироқ утиши учун турли хил кургазмалардан, техник воситалардан унумли фойдаланиши мумкин. Буюк / мутафаккирларимизнинг ноёб асарлари, уларнинг хикматли сузлари, турли кахрамонлик лавхалари тасвирланган расмлар, одоб-ахлоқ мавзусидаги фильмлар техник воситалар сифатида тарбияга" таъсир килади. Инсонни маънавий баркамол килиб тарбиялашда узбек халкининг миллий ва маданий кадриятларидани фойдаланиш, манбаашуносликка ургатиш мақсадга мувофиқдир. Тарбиявий тадбирларни режалаштиришда талабанинг У рухияти, кизикиш жараёнидаги ижобий ва салбий сифатларининг мавжудлиги даражасига эътибор бериш, тарбиявий тадбирларнинг сифат ва самарадорлигини оширишда янгича ишлаш методи ва шаклларидан фойдаланиш санъатига эга булиш педагогнинг педагогик махоратига боглик. Педагогларнинг бу машаккатли меҳнатларини кадрлаган холда талабаларнинг узлари хам якин ёрдамчи булишлари керак. Шу уринда Воиз Кошифийнинг "Агар шогирдликнинг биноти ниманинг устига куриладй деб сурасалар жавоб бергил: Ирода ва сабр токат, нимаики устоз истаса, уни жон

кулоги билан эшитиб, чин кунгли билан кабул килиш, эътикодли булишдир" деган сузлари уринлидир. Талабалар меҳнатининг давлат томонидан муносиб гарзда тақдирланиши уларнинг қобилиятини яқинда ривожлантиради, уларнинг ижодий фаолияти мукаммаллашади, уз устида олиб бораётган ишлари тақомиллашади, узига берилган муқофотга ижобий жавоб беради.

Албатта бу уринда ҳар бир тарбиячи педагогик ташкилотчилик маҳоратига эга булиши керак. Тарбия жараёнини тугри ташкиллаштириш, дардан сунг талабаларнинг буш вақтини тақсимлаш керак. Бунда талабаларнинг ота-оналари билан яқиндан муносабатда булишлари керак, улар билан суҳбатларни қуйидаги йуналишларда олиб бормоги лозим:

1. Талабанинг характер хусусияти, оиладаги урни, мавқеи, рухий ҳолатини урганишда.

2. Одоб ва ахлоққа доир суҳбат. (шарқона урф-одат, расм-русумлар, янги чиққан адабиётлар).

3. Тарбияси мураккаблашган талабаларнинг ота-онасига маслаҳат бериш, педагогнинг яққамма-яққамма суҳбати пухта, асосли ва- мантқан бой булса, ота-онани унга ишончини оширади - натижада эркин дил сузлари, маслаҳат, узаро ёрдам қабии бир ҳамкорлик ҳолати вужудга келади.

Педагог ота-она ва талабалар билан яққамма-яққамма фаолиятини йулга қуйиш учун ота-оналар шахсини, оилавий аҳволини билиш керак. Педагог ота-оналар ҳасида маълумотга эга булгандан кейин уларнинг фарзандлари ҳақида маълумотни аниқлаб олиш муҳимдир. Педагогнинг талабаларни тулик урганиши, тарбиявий тадбирларни мукаммал таъсирчан уюштиришга имқоният яратади. Педагог уз фаолиятида қуйидагиларга эътибор бериши лозим:

1. Талабаларда шаклланиб келаётган ижобий фазилатларни тавсифлаш, уларни билим олишга кизиштириш, ростгуй, маърифатли, меҳрли, дустлик, уз-узини бошқариш, меҳнатга муносабатини ривожланиш.

2. Талабаларнинг рухий қуввати ва темперамент турларини ажрата олиш.

3. Талабадаги ижобий ва салбий узгаришларни кузатиш ва сабабини урганиш.

4. Талабадаги ёлгон гапириш ва бошка салбий сифатларини аниклаш.

Талабалар билан турли саёхатлар уюштириш, кинотеатрларга бориш, уйинлар ташкил қилиш, байрамларга багишланган кечалар утказиш мақсадга мувофиқдир. Масалан: "Гуллар байрами" эрталигини утказиш талабаларнинг эстетик хис туйғуларини устиради.

Байрамни утказишдан мақсад талабаларда йил фасллардаги мавсумий узгаришларни кузатиб бориш, табиатдаги усимликлар дунёси, турли-туман гуллар, уларнинг устириши ва бошқалари хақида тушинчалар беришдир.

Фан педагоглари ҳар хил мусобакалар беллашувлар утказишлари ҳам талабанинг билимига билим кушади, дунёкарашини устиради, гуруҳдошлари билан алоқани мустаҳкамлайди; мустикал фикрлашга ундайди. Коллежларда ташкил қилинган ҳар хил тугараклар ҳам талабаларнинг тарбиясига яхши таъсир қилади. Қайси педагог ташкилотчи, янгиликларга интилувчан бўлса, унинг талабалари иннок, меҳрибон бўлиб усадилар. Улар дустларининг, оналарининг, педагогларининг, илмнинг кадрига етадиган баркамол инсон бўлиб ушиб улғаядилар. Давлатимизнинг энг буюк мақсади ҳам асли шудир.

Педагогик қобилият.

Қобилият ҳамма инсонларда мавжуд бўлиб, бир текисда бўлмай, бири юқори, бири ўрта ва бири қуйи даражадан иборатдир. Фақат ақли заиф инсонларда қобилиятни учрата олмаймиз. Муваффақиятли ишлаш учун ҳар бир педагог педагогик маҳоратга эга бўлиши зарур. Педагогик маҳорат эгаси оз меҳнат сарф қилиб, катта натижага эришади. Қобилият фаолият жараёнида пайдо бўлади ва ривожланади, қобилиятни ривожлантириш учун эса лаёқат, зехн, истеъдод яъни инсон нерв тизимида анатомо-физиологик хусусият ҳам бўлиши зарур. Педагогнинг баъзи психик процесслари унда шахсга хос сифатларининг шундай комплексини ташкил қиладики, буни педагогик қобилият деб аташ мумкин. Бу қобилиятларни айрим психик хусусиятлардан

иборат қилиб қўйиш мумкин эмас. Таълим-тарбия ишларининг мувафқиятли бўлишини педагог шахсига хос бўлган бир қанча сифатлар, шу жумладан, унинг иродаси, ҳиссиётлари, характериға хос бўлган бир қанча хусусиятларини ҳам таъминлаб беради. К.Д.Ушинский «Фақат шахсина шахснинг ривожланишиға ва таркиб топишиға таъсир қилиши мумкин, фақат характер таъсири билан характерни вужудға келтириш мумкин», - деб ёзган эди.

Қобилият – шахснинг муайян фаолият юзасидан лаёқати ва унинг ишини мувафқиятли бажаришдаги субъектив шарт-шароитини ифодаловчи индивидуал психик хусусиятлардир.

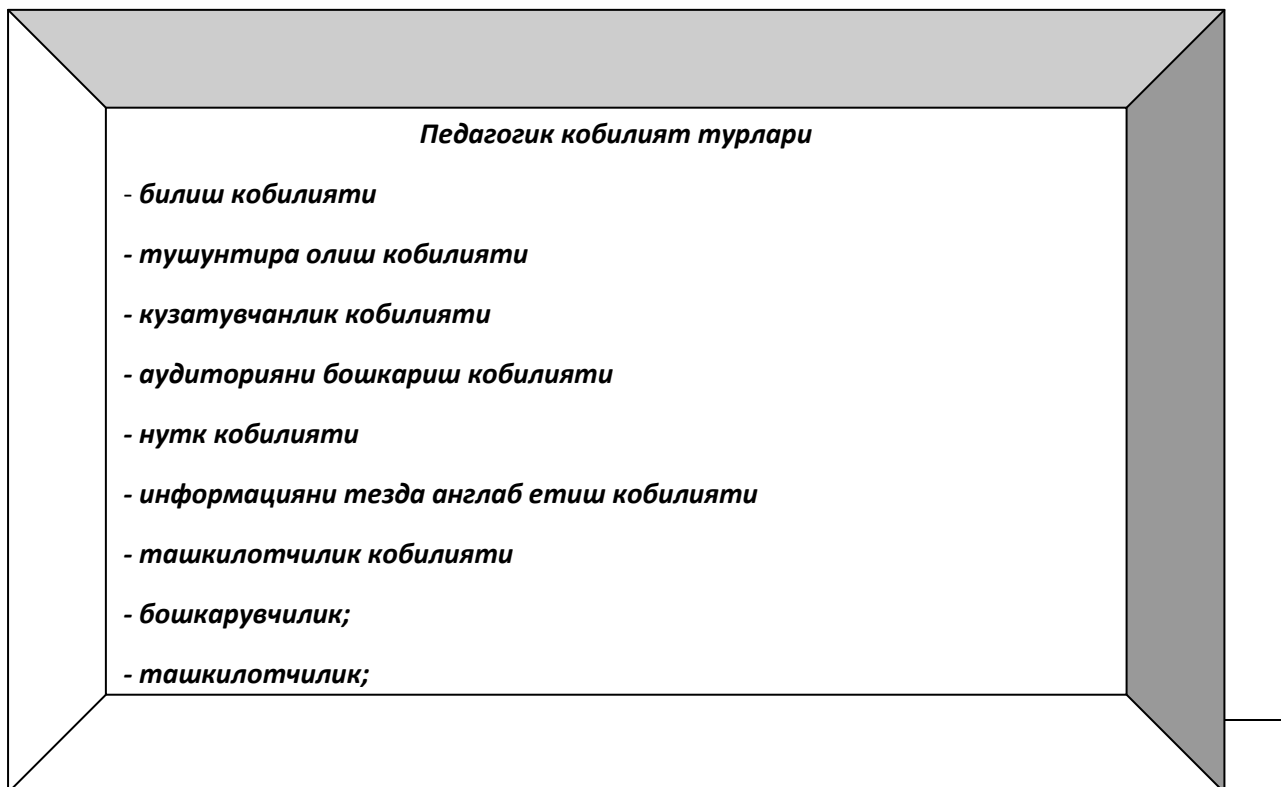
Қобилият – инсоннинг шундай психологик хусусиятларидирки, билим, малака, куникма орттириш шу хусусиятларға боглик булади, лекин бу хусусиятларнинг узи бу билим, малака ва куникмаларға тааллуқли булмайд.

Ахлоқ – жамиятда қабул қилинган жамоатчилик фикри билан маъқулланган хулқ-одоб нормалари.

Билиш қобилияти – фаннинг тегишли сохаларига оид қобилиятдир. Бундай қобилиятға эға булган уқитувчи фанни уқув курси хажмидагина эмас, балки анча кенг чуқуррок билади, уз Фани сохасидаги кашфиётларни хамиша кузатиб боради.

Тушунтира олиш қобилияти – уқитувчининг уқув материални талабаларға тушунарли қилиб баён этиши, материал ёки муаммони уларға аник ва тушунарли қилиб айтиб бериш, талабаларда мустақил равишда фаол кизиқиш уйғотиш қобилиятидир.

Тафаккур – инсон онгидаги мавжуд илмий-хаётий билимлар мажмуаларининг керагини саралаб олиш ва амалиётға куллаш.

Фалсафа тарихида қобилият узоқ давргача «ўзгармас ирсият», наслдан-наслга ўтувчи алоҳида куч сифатида талқин этилган. Бундай қарашлар дастлаб инглиз философии Ж.Локк ва французатериалистлари томонидан танқид қилинган. Қобилиятни ривожлантирувчи мумкин бўлган анатомик физиологик хусусиятлар туғма бўлади.

Эмнатия - бошқа одамларнинг психик ҳолатларини тушуниш ва уларга ҳамдардлик қилиш қобилиятидир (биргаликда дардлашмоқ).

Перцептив қобилият – идрок жараёнининг асосий тузулиши биринчи бўлиб, бу идрок объекларини билиб олиш ва уни хотира образлари билан солиштиришдан иборатдир.

Яъни идрок этиш боғчадаги талабани олдига кубуларни қўйилган расмлари билан қўйиб чиқади. Одамларни солиштириш образи.

Дидактик қобилият – талабалар билан мулоқот қилишда, педагогиканинг таълим қонуниятини ҳамда методларини ўрганган ҳолда, келишнинг таълим, барс олиш қобилиятидир ва ибратли дарс бериш.

Конструктив – педагогнинг ўз ишини режалаштира олишидир.

Коммуникатив қобилият – бошқа одамлар билан бўладиган мулоқотни яхшилайдиган ва биргаликдаги фаолиятда психологик қовушувчанликни таъминлайдиган қобилиятдир.

Ўқувчи билан ўзаро мулоқотда бўлиш. Мисол: Фалон домла биз билан самимий муносабатда бўлади ёки бўлмайди.

Билиш қобилияти – билим эгаллаш ва уни ўзлаштиришни таъминлайди.

Англаш(тушуниш) қобилияти – айрим ҳаракатларни одам қилади, англамаган ҳаракат, одам онгли ҳаракат қилади.

Кўп сонли педагог, тарбиячи, мактаб директори, илмий мудир ва интернат ходимларидан қобилият ҳақида: «Шахсинг қайси сифатларини сиз педагогик қобилият деб ҳисоблайсиз?»-деб берилган саволга 82 та ёзма жавоб олинган.

Сифатларни қуйида келтирамиз:

1. Ўз ишига муҳаббат, талабалар билан ишлашга қизиқиш.
2. Юқори маданиятли катта аудирование ишлата олиш.
3. Ўтиладиган дарсга қобилият, уни яхши билиш, унга қизиқиш.
4. Педагогик такт (гўзаллик)ка эга бўлиш.
5. Меҳнатга қобилиятли, меҳнатсеварлик.
6. Талабалар жамоасига киришиб кетиш қобилияти.
7. Талабаларга муҳаббат.
8. Ҳаракатчан (энергиялик).
9. Меҳнатга ижодий ёндашиш.
10. Ташкилотчилик қобилиятлари.
11. Жавобгарликни ҳис қилиш.
12. Тарбия билимларининг бутунлиги.

Қобилиятнинг психологик - педагогик характеристикаси. Қобилият - одамнинг шундай психологик хусусиятларидирки, билим, малака орттириш шу хусусиятларга борлик булади.

Одамнинг қобилиятлари билим ва қуникмаларни эгаллашда муҳим ҳисобланади. Бу билим ва қуникмалар эгалландими ёки йукми – буларнинг ҳаммаси, жуда қўп шароитларга боғлиқдир.

Қобилият тараккий этмай, суниб кетиши ҳам мумкин. Талабада хали

зарур қуникма ва малакалар тизими ҳамда мустақил билимлар ва таркиб топган иш услублари йуклигига асосланаб, жиддий текширмай шошилиш равишда унда қобилиятлар йук деб ҳулоса чиқариш педагогнинг жиддий хатоси бўлади. Қобилиятлар билим, малакалар, қуникмаларда қуринмайди, балки уларни эгаллаш динамикасида намоен бўлади, яъни бошқача айтганда мазкур фаолият учун муҳим бўлган билим ва қуникмаларни узлаштириш жараёни турли шароитларда қанчалик тез, чуқур, енгил ва мустақкам амалга оширишингизда намоен бўлади

Демак, қобилият шахснинг фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш шарт ҳисобланган ва билим, қуникма ҳамда малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоен бўладиган индивидуал -психологик хусусиятдир. Агар шахснинг маълум сифатлари йигиндиси одамнинг педагогик жихатдан асослаб берилган вақт оралигида эгаллаган фаолияти талабларига жавоб берса, бу нарса бизга, унда мазкур фаолиятга нисбатан қобилияти бор деб ҳулоса чиқаришга асос бўлади.

Қобилиятлар тараккийнинг юксак босқичига истеъдод деб аталади.

Истеъдод деб одамга қандайдир мураккаб меҳнат фаолиятини муваффақиятли мустақил ва оригинал тарзда бажариш имконини берадиган қобилиятлар уюшмасига айтилади. Истеъдод маҳоратнинг дастлабки шарт бўлиб, лекин маҳоратнинг узидан анча узокдир. Мохир уста бўлмок учун жуда қўп ишлаш керак. Истеъдод меҳнатдан озод қилмайди, қатта ижодий ва зур меҳнатни тақазо қилади.

Истеъдодли кишилар шубҳасиз меҳнат оркали оламга машҳур булган маҳорат даражасига эришганлар .

Педагогик қобилиятнинг асосий турлари. Педагогик фаолиятнинг самарали булиши, педагогик маҳоратга эришиш учун педагогда куйидаги

қобилият турлари мавжуд булмоғи ва тарбиялаб етиштирилмоғи лозим. Билим қобилияти, тушунтира олиш қобилияти, нутқ қобилияти, ташкилотчилик қобилияти, обрў орттира олиш қобилияти. диққатни тақсимлай олиш қобилияти. Бу педагогик қобилиятлар шахснинг ахлоқий томонини ҳам эмоционал - иродавий томонини ҳам характерлаб беради. Бу сифатларнинг ҳаммаси бир-бири билан узаро боғланган булиб, бир-бирига таъсир этади ва бир бутунликни ҳосил қилади.

1. Билиш қобилияти - фанни тегишли соҳаларига оид (математика, адабиёт, тарих) қобилиятидир. Бундай қобилиятга эга булган педагог фанни укув курси ҳажмидагина эмас, балки анча кенг ва чуқурроқ билади, уз фани соҳасидаги кашфиётларни ҳамиша кузатиб боради.

2. Тушунтира олиш қобилияти - педагогнинг укув материални талабаларга тушунарли қилиб баён этиш, талабаларда мустақил равишда фаол фикрлашга кизиктиришдир. Педагог зарур ҳолларда укув материални узгартира олиш, қийин нарсани осон, мураккаб нарсани оддий, ноаниқ нарсани тушунарли қилиб талабаларга етказа олиш даркор. Педагог талабани мустақил фикрлашини рағбатлантира олади.

Қобилиятли педагог талабаларнинг билим ва қамолат даражасини ҳисобга олади, уларнинг нимани билишлари ва ҳали нимани билмасликларини, нимани унутиб қуйганликларини тасаввур этади.

Бундай педагоглар талабаларни эмас, балки узларини назарда тутадилар. Қобилиятни, тажрибали педагог узини талабанинг урнига қуя олади. Унинг катталарга аниқ ва тушунарли берган маълумоти, талабаларга тушунарсиз ва мавҳум бир нарса булиши мумкин. Шунинг учун у баён этишни характер ва шаклини алоҳида уйлаб чиқади, ҳамда режалаштиради.

Кобилиятли педагог материални баён этиш жараёнида турли талабаларнинг кандай узлаштираётганларини катор белгилар асосида тугри аниклаб олади. Ва зарурат тугилган холларда баён килиш усулини узгартиради. У тегишли вазият юзага келмагунча иш бошламайди.

3. Кузатувчанлик кобилияти - педагогнинг, тарбияланувчининг ички дунёсига кира олиш кобилияти. Талаба шахсни ва унинг вақтинчалик рухий холатларини жуда яхши тушуна билиш билан боғлиқ булган психологик кузатувчанликдир. Кобилиятли педагог талабанинг ички ва ташқи холатдаги жуда арзимаган узгаришларни ҳам фахмлаб олади. Педагог бирор талабани хафа булганини ёки дарс тайёрламаганини кузидан билади.

4. Нутк кобилияти: - нутк ёрдамида шунингдек имо-ишора воситасида уз фикр ва туйгуларини аниқ ва равшан ифодалаш кобилиятидир. Бу педагоглик касби учун жуда муҳимдир.

Педагогнинг нутқи дарсда хамиша талабаларга каратилган булади. Педагог янги мавзунини тушунтираётган, талабанинг жавобини таҳлил килаётган, маъқуллаётган ёки коралаётган булса ҳам, унинг нутқи хамиша узининг ички кучи, ишончи, узини гапираётган нарса билан кизикаётганлиги билиниб туради. Фикрлар ифодаси талабалар учун аниқ ва содда, тушунарли булади. Педагог узундан узок жумлалар, мураккаб суз бирикмалари, кийин термин, ибораларни куллашдан кочади. Уринли юмор, хазил, енгилгина истехзо билан яхши муносабатда булади.

Педагогнинг нутқи аниқ, жонли, образли, талаффузи жихатдан эркин, ифодали, хис-хаяжонли булиб, унда стилистик, грамматик, фонетик нуксонлар учрамаслиги лозим. Айримлар тез, айримлар секин гапиришга мойил буладилар. Талабаларнинг узлаштиришлари учун уртача, жонли нутк яхши натижа беради.

5. Ташкилотчилик кобилияти - талабалар жамоасини уюштириши, талабалар муҳим вазифаларни хал этиш рухлантиришни, уз ишини тугри уюшганлигини назарда тутати.

Уз ишини тугри режалаштира олиш ва уни назорат кила билиш назарда тутилади. Тажрибали педагогларда вақтни хис эттириш, вақтни тугри аниқлай олиш, белгиланган муддатда хусусияти хосил булади.

6. Обру орттира олиш қобилияти - талабаларга бевосита эмационал - иродавий таъсир курсатиш ва шу асосдагина эмас, балки педагогнинг фанни яхши билиши, меҳрибонлиги, назокатлилиги асосида ҳам қозонилади. Шунингдек, талабаларга таълим - тарбия бериш маъсулиятини хис этишга, узини ҳақ эканлигига ишонишига, бу ишончни талабаларга етказа олиш қабиларга ҳам боғлиқ. талабалар қуполлик қилмайдиган, қурқитмайдиган тугри талаб қуя оладиган педагогни ҳурмат қиладилар.

7. Коммуникатив - тугри муомала қила олиш, қобилиятли талабаларга яқин бўлиш, улар билан педагогик нуқтаи назардан жуда самарали узаро муносабат урната билиш педагогик назокатнинг мавжудлигини билдиради.

8. Қелажакни қура билиш қобилияти - уз ҳаракатларининг оқибатларини олдиндан қуриши, талабанинг қелгусида қандай одам бўлиши ҳақида тасаввур билан боғлиқ бўлган шахсни тарбиялаб етиштириш олдиндан айтиб бера олишда ифодаланадиган махсус қобилият.

9. Дикқатни тақсимлаш қобилияти - педагог учун дикқатни барча хусусиятларининг ҳам ҳажми, ҳам унинг қучини идора қилина олиш ҳам ишга тараккиёт этган бўлиши муҳимдир. Қобилиятли, тажрибали педагог материални баён қилиш мазмунини ва уз фикрини дикқат билан қузатади. Айни вақтда барча талабаларни уз дикқат эътиборига тортади, толиқиш, эътиборсизлик, тушуниш аломатларини ҳушёрлик билан қузатиб боради.

10. Педагогнинг ирода қобилияти, мақсадга эришиш йулида турган қарама-қаршилиқларни бартараф қилиш билан боғлиқ бўлган онгли ҳатти-ҳаракатлар иродавий ҳаракатлар деб номланади. Педагогда иродавий сифатларнинг мустақиллик, дидактик, қатъийлик, узини тута билиш қоби муҳим томонлари бўлиш қерак.

Педагогнинг коммуникатив қобилиятлари.

Педагогнинг талабалар билан муомаласи муваффақиятли булиши куп жихатдан унда педагогик қобилиятни мавжудлигига, маҳоратига боғлиқ булади. Психологияда педагогик қобилиятлар деганда инсоннинг муайян психологик хусусиятларини тушуниш қабул қилинган. Бу хусусиятлар унинг ўқитувчи вазифасида талабаларни ҳисобланади. Маълумки, шахсининг у ёки бу қобилиятларини ҳосил қилувчи ҳислатлар ва хусусиятлар орасида бир хиллари етакчи рол уйнаса, бошқалари ёрдамчи рол уйнайди.

Биринчи навбатда перцентив яъни идрок қилиш соҳасида тааллуқли булган хусусиятлар (улардан энг муҳимроғи кузатувчанликдир) етакчи рол уйнайди, педагогга талабанинг психологиясининг, унинг психик ҳолатини ухшаш тарзида идрок этиш, муайян ҳолда умуман синиф коллективининг аҳволига тугри баҳо бериш имконини беради. Педагог шахсининг узаро фикр алмашув билан боғлиқ хусусиятлари таркибий қисми сифатида эмпатия, яъни талабаларнинг психик ҳолатини тушунишга ва уларга ачинишга тайёргарликни ҳисоблаш мумкин. Бунинг зарур шarti талабаларга болган муҳаббатдур. Ниҳоят, Педагог шахсининг узаро фикр алмашув билан боғлиқ хусусиятларининг учинчи таркибий қисми деб ичтимой узаро ҳаракатда булган юксак ривожланган эҳтиёжни ҳисоблаш мумкин у билимларни бошқаларга беришга талабалар билан муомала жамоасини ташкил этиш истагида намоён булади. Ташкил этиш қобилияти ҳам педогагик қобилиятларнинг таркибий қисмидир. У барча талабаларнинг ҳар хил фаолият турларига жалб қилинишида, жамоанинг ҳар бир талабага тасир курсатиш қуролига айланишида, ҳар бир талабага фаолият, вазиятни таъминлаб беришда намоён булади. педагогда ижтимоий узаро ҳаракатда булган, унда мавжуд булган педагогик назокат майдонга чиқади. Энди педогагик қобилиятлар структурасига кирадиган ёрдамчи ҳислатлар ва хусусиятлардан айримларини куриб чиқамиз.

Бу, аввало, ақл-идрокнинг муайян ҳислатлари: ҳозиржавоблик, танқид кузи билан қараш, собитқадамлик ва бошқа бир қатор ҳислатлардир. Педагогнинг нутқи: нотиклик қобилиятларини мавжудлиги, суз бойлиги ва

хоказолар ҳам муҳим роль уйнайди. Табиатда бир қадар артистлик хусусиятига эга булиш (ҳаёл, фантазия ишлата билиш) ҳам талабалар билан муомалада муваффақиятга эришишда муайян роль уйнайди. Педагогик қобилиятлар фақат педагогик фаолият самарали булишининг шартигина эмас, балки куп жиҳатдан Педагогнинг муваффақиятли ишлашининг натижаси ҳамдир. Шу муносабат билан Педагогнинг узида педагогик қобилиятларнинг аниқ мақсадини кузлаб таркиб топиш ва ривожланиши катта роль уйнайди. Тажриба ва махсус тадқиқотлар бунинг батамом ҳақиқий нарсая эканлигини курсатмоқда.

Масалан шахс перцептив хусусиятларининг энг муҳим элементи булган кузатувчанлик Педагогнинг педагогик тажриба ҳосил қилиш жараёнида ҳам, унинг махсус куч-ғайрати натижасида ҳам ривожланади, такомиллашади. Педагог узининг ижтимоий-психологик кузатувчанлигини, яъни талабаларда турли характер хусусиятлари, майлларини пайқаб олиш қобилиятининггина эмас, шу билан бирга уларнинг пайдо булиш вазиятига мувофиқ баҳо бериш маҳоратини ривожлантиришга қодирдир. Педагог уз талабаларини, улар муҳитидаги узаро муносабатларини, узининг улар билан узаро муносабатларини ҳозирги дақиқада қандай булмасин, худи шундай идрок эти шва куриш маҳоратини доимо такомиллаштириб бориши лозим

Бу эса осонгина қулга киритилмайди. Гап шундаки, педагогнинг идрок этиши ҳар қандай кузатувчининг идрок этишига ухшайди, чунки педагог ҳамиша талабаларга нисбатан ташқи вазиятда туради, маълум даражада улардан, улар фаолиятидан (унинг ташкилотчиси булса ҳам) узоқлашган булади. Шу сабабли, педагог узи кураётган нарсаларга узининг ижтимоий ривожланиш жараёнида идрок қилган норматив мулоҳазаларини онгли ва онгсиз равишда қолиши мумкинки, педагог учун янги булган ҳодисалар унинг узида мавжуд булган нормалар ва тасаввурлар асосида анъанавий тарзда талқин этилиши мумкин. Бундан ташқари, педагогнинг муайян масалага жавоб излашга интилиши унда аҳамиятли бирор фактни утказиб юбормаслик учун қулай йуналиш ҳосил қилади. Агар Педагог талабанинг

хатти-ҳаракатларини фақат туғри идрок этиб, баҳо берса, уларни вужудга келтирган сабабларни чуқур кура олсагина, шу билан бирга узида сабот, узини тутта билиш, сабр-тоқат, сезгирлик каби феъл-атвор хусусиятларини ривожлантира олсагина юқоридаги вазифага эришиш мумкин. Педагогнинг уз талабаларини: уларнинг феъл-атвори, тенгдошлари ва атталар билан муносабатларини турли воқеаларга, муаммоларга ва хоказоларга муносабатларини доимо урганиб ва билиб боришга интилиши муҳимдир. Педагог талабаларни қанчалик билиб олса, унда талабалар билан муносабатда хушмуомала булиш имкониятлари шу қадар купроқ булади. Лекин Педагог уз талабалари билан яқинроқ булишга ҳаракат қилар экан, баъзан тегишли дақиқаларда узи эшитмаслиги лозим булган нарсаларни эшитмасдан утиб кетиши лозим. Бунга сабаб эшитиш одобсизлик булиши мумкинлиги ёки вазият ноаниқ булиб турганда, эшитиш дархол аниқлик киритиш зарурлигини тақозо қилишидир. Талабалар билан уз муомаласини бақриқ вам айда-чуйда нарсаларга аралашишга айлантириб юбормаслик учун кундалик ишларда ниманидир сезмай қолишни ургатиш муҳимдир.

Ниҳоят баъзан бирор нарсани тушунмай қолиш ҳам фойдадан булади. Буларнинг ҳаммаси педагогларнинг талабалар билан буладиган кичик ихтилофларига барҳам беради, унга талабалар билан буладиган келишмовчиликларга тегишли даражада одоб билан аралашувга ёрдам беради. В.А. Сухамлинский таъкидлаб утганидек, педагог талабалар, айниқса, катта ёшдаги талабалар уртасидаги зиддиятларга жуда эҳтиёткорлик билан аралашуви лозим. У шунингдек, зиддиятларнинг шундай соҳаси борки, унда педагогнинг аралашуви ниҳоятда чекланган булиши, ҳамма келишмовчиликлар ва зиддиятлар ҳам коллективда муҳокама қилиш объекти буомаслиги мумкин ва лозим деб ҳисобланган эди.

Педагогнинг талабалар билан муомаласи жараёнида икки хил хиссий (эмоционал) ҳолат вужудга келиши мумкин. Педагогнинг ижобий хиссиётлари асосида узаро ҳамкорликни ташкил этиш қобилияти хақикий самара беради.

Педагог талабаларга бирор бир нарсани ургата олиши учун улар билан муносабатга киришиши шарт. Муносабат - одамлар уртасида биргаликдаги фаолият эҳтиёжлардан келиб чиқади. Муносабат кишилар уртасида фаолият давомида ахборот айрибошлашни уз ичига олади.

Муносабатнинг иккинчи жихати мулокатга киришувчиларнинг узаро биргаликдаги харакати нутк жараёнида факат сузлар билан эмас, балки хатти-харакатлар билан хам айрибошланади. Учинчи жихати муносабатга киришувчиларнинг бир-бирларини идрок эта олишларини таказо килишдир. Шундай килиб, ягона муносабат жараёнида шартли равишда коммуникатив (ахборот утказиш), интерфаол (узаро биргаликда идрок этиш) жихатларини алохида курсатиш мумкин.

Киши биргаликда фаолият курсатаётганда заруриятга кура, бошка одамлар билан бирлашиши, улар билан муомалага киришиши, яъни алока урнатиши узаро хамжихатликка эришиши керакли ахборот олиши ва жавоб тарикасида ахборот бериши лозим. Муносабат талабаларнинг узаро биргаликда харакат килиши ва фаолият курсатиши жараёнида уларни бирлаштирадиган восита тилдан иборат эканлигини билдиради.

Турли хил тилларда сузлашадиган кишилар бир-бирлари билан муроса кила олмайдилар. Бу эса биргаликдаги харакатнинг амалга оширилишини амри махол килиб куяди. Кулланиладиган белгилар (сузлар, имо- ишоралар ва х.к) замирида муносабатда иштирок этаётган шахсларга таниш булган тақдирдагина ахборот айрибошлаш мумкин булади.

Суз белгилари тизими хаёт кечиреш ижтимоий - тарихий тажрибани узлаштириш ва утказиш воситаси сифатидаги тилни топтиради. Кулларида бирор бир меҳнат куролини ушлаб, кузлари эса ушбу нарсаларга караб турган вақтда, бир-бирлари билан муносабатга киришиш учун аниқ товушлардан фойдаланиш кишиларга айникса мойиллик турдиради. Тил ёрдамида муносабатга киришиш туфайли борликнинг алохида бир кишининг миясидаги инъикоси бошка одамларнинг миясида акс этаётгани билан доимий равишда тулдирилиб туради - уй фикрларни айрибошлаб ахборот

бериш руй беради. Сузлар муайян бир мохиятга эга, яъни ашёвий оламга аллакандай тарзда тегишли булади. Педагог у ёки- бу сузни ишлатганда англашилмовчиликка йул куймаслиги керак. Мохиятлар тизими кишининг бутун хаёти давомида ривожланиб ва бойиб боради. Уни шакллантириш урта таълимнинг хам олий таълимнинг хам марказий бугини хисобланади.

Нутк бу огзаки коммуникация, яъни тил ёрдамида муносабат килиш жараёни демакдир. Ижтимоий тажриба бирор бир мохиятни англатадиган сузлар огзаки коммуникация воситаси хисобланади. Сузлар эшиттириб, ё овоз чикармасдан айтилиши, ёзиб куйилиши ёки кар, соков кишиларда бирор бир мохиятга эга булган имо - ишоралар билан алмаштирилиши мумкин. Одамлар уртасидаги муносабатни телеграф оркали ахборот беришга ухшатиш мумкин эмас. Одамлар муносабатига алока борловчиларнинг хис- хаяжони хам конуний равишда жалб этилган булади. Коммуникациянинг мазмуни муносабатга киришганларга тааллукли булиб, нуткий фикр мулохазалар билан кушилган холда таркиб топади. Нутксиз коммуникация воситаларига кул бермок ва юз харакатлари имо - ишора, оханг, пауза, турк тароват, кулгу, куз ёши килиш ва шу кабилар киради. Булар орзаки коммуникация воситалари сузларни тулдирувчи ва кучайтирувчи, баъзан эса урнини босувчи белгилар тизимини хосил килади.

Нутксиз коммуникацияни амалга ошириш учун турли хил ёш группаларда турлича воситалар танланади. Масалан: ёшлар йигидан купинча катта ёшдагиларга таъсир килиш ва уларга уз истакларини хамда кайфиятини етказиш воситаси сифатида фойдаланадилар. Нутксиз коммуникацияда кулланиладиган воситаларнинг ахборотни суз билан етказиш максадларида ва мазмунига мувофиқлиги муносабат маданиятнинг таркибии кисмларидан хисобланади.

Педагог битта сузнинг узини талабага гохо буйрук , гохо илтимос, гохо насихат ва х.к маъно бахш этган холда турли охангда талаффуз эта билиш керак. Нутксиз коммуникация имо-ишора, пантомимика, нуткнинг охангдаги рангбаранглик хам ривожлана боради. Коммуникация жараёнида тескари

алокалар шаклланади, яъни талаба ҳам суҳбатининг юзларидаги ифодани уқишга (нутқининг), унинг оҳангида маъқуллаш ёки маъқулламаслик аломатини пайкашга, катта ёшдаги кишининг сузларига илова буладиган ва кучайтирадиган кул - бармоқлар ва юз харакатининг маъноси тушунишни урганади.

Педагогларнинг тарбияланувчилар билан муомаласи

Муомала-ахборот жараёнидир. Педагог бевосита шахсларга муомалада уз тарбияланувчилари, умуман, жамоа хакида, ундаги ички жараёнлар хакида гоят хилма-хил ахборотга эга булади ва хоказо. Педагог ҳам уз навбатида муомала жараёнида уз тарбияланувчиларига максадга каратилган ахборотни маълум килади.

Педагог муомала воситаси оркали кандай ахборот олишини караб чикар эканмиз, талабанинг шахси хакидаги ахборотнинг муҳимлигини алоҳида таъкидлаб утиш керак. Муомала шахсни гоят хилма-хил шароит ва қуринишларда ургатишга имкон беради. Педагог талабалар билан муомала қилар экан жуда майда қисмларни ҳам англаб олишга кодир булади. Булар сиртдан караганда унчалик ахамиятли булмасада, шахсда содир булаётган, уни тушуниш учун жуда муҳим булган зарур ички жараёнлар қуринишларининг аломатлари булиши ҳам мумкин, бунда педагог шахси ката роль уйнайди. Айни хил ходисанинг турли кишилар томонидан талқни унинг шахснинг утмишдаги тажрибасига богликлиги билан изоҳланади, бу тажрибанинг уч жихати бор: умуман, хаётий тажриба, педагогик фаолият тажрибаси ва муайян жамоа билан, талабалар билан муомалада булиш тажрибаси.

Нихоят, педагогнинг талабалар билан кундалик муомаласи шунга олиб келадикки, у талабаларнинг хатти-харакатларидаги чуқур маъно ва хақиқий сабабни турли вазиятларда пайкаб олади, бунинг учун намуна сифатида у узи тез-тез кайд қилган далиллардан ва талабаларнинг хулқ-атвор усулларида фойдаланади. Педагогнинг талабалар билан муомаласи тарбияни бошқариш

воситасида сифатида каралиб, бирлаштирувчи урнини тулдирувчи вазифасини ҳам бажаради. Муомала узаро муносабатлар доирасида содир булади. Бошқариш воситаси булган муомала фаолиятдан олдин содир булади. Бошқариш воситаси булган муомала талабаларнинг фаолиятига хамрохлик килади. Нихоят, бошқариш воситаси булган муомала фаолиятдан кейин боради.

Муомала ахлоқ курки саналади. Хар бир кишининг кандай дунёкарашга эгалиги, билимлилиги унинг муомаласидан маълум булади. Муомала инсонлар уртасидаги узаро алоқа воситаларидир. Муомалада асосий восита тил ҳисобланади. Шунинг учун ҳам тил алоқа куроли дейилади. Инсоннинг тили ширин, муомаласи маданиятли булса, киска вақт ичида халқ орасида обрӯ-эътибор топади. Сузга чечанлик ҳеч қачон инсонга обрӯ келтирмайди. Шунинг учун ҳам утмишда яшаб утган мутафаккирларимиз тилга, сузга ҳурмат билан ёндашишларини уқтириб утганлар. Улуг бобомиз Алишер Навоий муомала маданияти, хушмуомалалик, тилнинг аҳамияти тугрисида, ширинсузлик хақида нурхикмат фикрлар баён қилганки, бугунги кунимиз учун ҳам уз аҳамиятини йукотган эмас. «Тил ширинлиги кунгилга ёқимлидир, мулоқимлиги эса фойдали Ширин суз соф кунгиллар учун асал қаби тотлидир» дейди А.Навоий. Педагог талабаларга билим бериш учун бир қаторда улар нутқининг ривожланишига ҳам алоҳида аҳамият беради ва бунда у турли педагогик усуллардан фойдаланади.

Талабалар нутқини устиришда педагог (сузи) муҳим аҳамиятга эга: бир томондан, унинг нутқи талабани уқитиш ва тафаккурини ривожлантиришнинг муҳим омили булиб ҳисобланади. Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, педагогнинг нутқи образли, чиройли, жарангдор, намунали булмоғи, талаба диққатини узига тортмоғи лозим. Зотан нутқ педагогнинг уз мутахассислиги қай даражада лойиқ эканлигини ифодалайдиган улчов, курсатқич ҳисобланади. Шунинг учун нутқ устида ишлаш, нутқ маданиятини такомиллаштириб бориш хар бир педагогнинг энг

асосий ижтимоий бурчи ва масъулияти хисобланади. Таълим – тарбия ичида нуткнинг таъсир кучи ниҳоятда каттадир. Педагогнинг нутки талабаларнинг узларини тута билишларига, хулк-атвори ва фикр юритишларига ҳам таъсир этувчи кучли воситадир. Педагогнинг нуткида унинг хисси, интилишлари ирода ва эътиқоди акс этади. У нутк ёрдами билан талабаларда хурсандчилик, рухланиш, мухаббат, садокат, газабланиш, нафратланиш хисларини тугдиради. Халк билан бирга туриш, бирга яшаш муошарат деб аталади. Одамларнинг бир-бирлари билан булган муносабатларининг гузаллиги, мулойимлигига «Муошарат одоби» дейилади. Инсоннинг энг улуг, лекин мураккаб ва машаққатли фаолиятларидан бири одамлар орасида, яъни жамиятда уз урнини топиб яшашида. Бу фаолиятнинг мураккаблиги шундаки, купчиликка кушилиш, улар билан (алоҳида) ахил булиб яшаш учун инсонда шунга яраша муомала ва муносабат булиши керак. Муомала ва муносабат купчиликнинг дилига тугри келмайдиган купол ва дилозор одамни купчилик ёктирмайди. Инсонлар хушфеъл, ширинсухан, мард, муомаласи ширин кишиларни дилдан ёктиришади ва хурмат-эътибор килишади. Инсонлар орасида муносиб урин топиш, инок, иттифок яшаш шартларидан бири одамнинг камтарлигидир. Камтарин инсон ҳеч қачон узининг ютуги билан, бой-давлатлилиги билан, илм-хунари билан мактанмайди, ҳамма вақт камгап, содда булади. Аммо инсондаги камтарлик самимий булмоги зарур.

Суз инсон калбини илитади, суз инсон калбини жароҳатлайди. «Тиг яраси кетар, суз яраси кетмас» деган халк мақоли бекорга айтилган эмас. Чунки сузнинг қудрати бениҳоя катта. Инсон уз сузига, тилига ниҳоятда эҳтиёткор булмоги лозим. Айрим ёшларимизда сузга, тилга эътибор анча суст. Энг аввало, ёшларга муомала маданиятини, катталар олдида махмадоналик қилмасликни, катталар гапини булмасликни, ёши улугларга гап қайтармасликни ургатишимиз зарур.

Муомала маданияти ҳамма жойда керак. Иш жойида, транспортда, уйда шунинг учун ҳам биз ким билан қандай муомала қилишни билишимиз керак.

Инсоннинг канчалик билимли, ақл-заковатли эканлигини муомала оркали намоён булади.

Одамлар бутун ички дунёсини, максadini, муомала ва муносабатларини бир-бирларига суз ёрдамида етказди, амалга оширади. Шу туфайли сузлашув муносабатларини ниҳоятда гузал ва мулойим булишини хаёт такозо этади. Сузга бой, ширинсухан кишиларнинг муомалалари ёкимли, иши ҳам юришган булади. Бундайларни одамлар ёктиради, хурмат килади. Сузлашув ҳам узига хос санъатдир. Бу санъатни мукамал урганиш хар бир инсонга зарур. Шу билан бирга, она тилини мукамал урганмок хар бир инсоннинг мукаддас бурчидир. Тилни билгач: уни ишлата билиш санъатини эгалламок инсон учун зарурдир.

Ширин сузлик ва гузал нутк хеч қачон, хеч қаерда сотилмайди. Бунга эришмокликнинг биргина йули бор. Бу ҳам булса, тинимсиз ширин сузлашни машк килмокликдир. Бу эса, асосан, куп китоб уқиш йули билан амалга оширилади. Муомала инсоннинг кимлигини курсатувчи юзидир.

Муомала категорияси умумий психология фанининг асосий категорияларидан бири ҳисобланиб, у уз ичига шахслараро муносабатнинг энг муҳим механизмларини камраб олган. Психология фанида муомала категорияси кенг алокани мужассамлаштириб, одамлар уртасида узаро муносабатни акс эттиради. Муомаланинг энг муҳим таркифи мулоқот саналиб, мотивацияда мотив қандай аҳамият қасб этса, у ҳам худди шундай муҳим роль уйнайди. Муомала ҳамкорлик фаолиятининг эҳтиёждан вужудга келиб куп қирралари жараёнидир. Муомала қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган.

1. Коммуникатив (бир томонлама ахборот узатиш).

2. Муомала уз ичига ҳамкорлик фаолиятининг қатнашчилари билан узаро ахборот алмашинувини камраб олган булиб, коммуникатив жабха сифатида тавсифланиши мумкин. Одамлар бир-бирлари билан мулоқотга қиришиши жараёнида муомаланинг муҳим воситаларидан бири тилга ва нутк фаолиятига бевосита мурожат қиладилар.

3. Интерфаол (икки томонлама таъсир) -мулоқотга киришувчиларни узаро таъсири, уларнинг нутқ фаолиятида нафакат суз орқали фикр алмашинуви, балки хатти харакати ва хулқ- атвори узаро таъсир утказиш тушунилади.

4. Узаро бир-бирини идрок қилиши, англаши. Бунда мулоқотга киришувчилар узаро бир-бирини идрок қилиши жараёни намоён булади. Яъни, улардан бири иккинчисининг ишончига лойиқ аклли, фаросатли, тажрибали, юксак тайёргарликка эга инсон сифатида идрок қилинади.

Педагогик муомала- бу педагогнинг талабага таъсир утказиш уларнинг бир-бирлари билан ҳамкорликларининг фаолиятидир.

Ҳамкорлик узаро ахборот алмашинуви -турлича коммуникатив воситалар ёрдамида педагог томонидан талабалар билан узаро муносабатни ташкил қилади. Педагогик фаолиятда муомала муайян дастур асосида мақсадни амалга ошириш, режалаштириш ва утказиш функциясини бажаради. Яъни муомала:

- Уқув фаолиятини яққа хол бажаришнинг воситаси;
- Тарбия жараёнини таъминлашнинг ижтимоий-психологик тизими;
- Таълим ва тарбиянинг муваффақиятини таъминловчи педагог билан талабалар узаро муносабатининг муайян тизимини ташкил қилишнинг усули;
- Талаба индивидуаллигини такомиллаштириш, истеъдодини қарор топшириш имконини берувчи жараён сифатида хизмат қилади.

Муаллим педагогик жараёнда етакчи кишидир. Унга ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш вазифаси юклатилган. Шунинг учун ҳам педагогга, унинг ахлоқий сифатларига талабалар билан муомаласига нисбатан алоҳида юксак талаблар қуйилади. Муаллим ҳаётга эндигина кириб келаётган, барқамол шахс сифатида шаклланаётган инсонлар -ёш талабалар билам мулоқотда булади. Талабалар таълим-тарбия жараёнида умуминсоний ва миллий ахлоқ нормаларини ушлаштиради. Талаба муомала одобини ағосан педагог тимсолида англаб олади. Педагоглар жамоасида педагоглар уртасидаги муомала-муносабатлар инсонпарварлик, ихтиёрийлик

тамойилларига асосланади. Улар одатда, икки хил булиб, бири-расмий, иккинчиси-норасмий муомала дейилади. Расмий муомала-муносабатлар Узбекистан Республикасининг қонунлари, директив ҳужжатларига асосланади. Норасмий муомала педагогик этиканинг қонуниятларига асосланади ва жамоанинг ҳар бир аъзоси томонидан ихтиёрий равишда бажарилади. Муомала одоби психологик қонуниятлар, одоб нормалари, қоидаларида талаблари педагоглар жамоасининг фикри асосида бажарилади. Ешларга таълим-тарбия бериш бир кишининг иши эмас. Уни педагоглар жамоаси бажаради. Таълим-тарбияда қузда тутилган мақсадга эришиш учун уқув юрти бутун жамоаси, «ҳамма педагоглари бирлашиб ҳаракат қилишлари лозим. Ҳар бир муаллимнинг хатти-ҳаракати, ҳулки, муомаласи педагоглар жамоасининг мақсади талабларига мос бўлмоғи керак. Жамоанинг айрим педагогга таъсири педагоглар жамоасида шаклланган муомала одоби муносабатларига боғ-лик. Ҳар бир талабанинг тарбияси учун маъсулиятнинг бирлиги педагоглар жамоасининг талабага нисбатан талабларидан биридир. Дарсда талабаларнинг интизоми педагогик жамоадаги муомала одоби ахлокий муносабатлар даражасини курсатади. Коллежда уқув интизомини сақлаш бутун педагоглар жамоасининг иши. Педагоглар жамоасида узаро ёрдам ва ишончнинг мавжудлиги муомала одобига амал қилишнинг муҳим шартидир. Муомала одобига риоя қилиш педагоглар жамоасининг мақсадига педагогларнинг ахлокий савиясига боғлиқ. Педагоглар жамоасида узаро муомала муносабатлар уқув-тарбия жараёнини такомиллаштиришга маъсулият ва интизомни сақлашга асосланади. Педагогик жамоада соғлом ақлий-рухий муҳит мавжуд бўлса, ахлокий норма ва йул-йуриқлар бажарилибгина қолмасдан, балки улар ҳар бир муаллимнинг эътиқодига, одатига айланади. Педагоглар жамоасининг шаҳе ва жамоа учун фойдали ишларига асосланган таъсири натижасида муаллимнинг маънавий қиёфасида чуқур сифат узгаришлар содир бўлади. Ижтимоий бурчни тугри англаш, ҳулкини тугри баҳолай олиш одати шаклланади. Жамоада узаро муомала яхшиланади. Муомала жараёнида унинг мақсадга мувофиқ амалга оширишни

таъминлаш учун ижтимоий назорат ва ижтимоий конун-қоидалар муҳим аҳамиятга эга. Бу назоратда ҳақ муҳим таъсир этиш воситаси иштирок этади: маъқулламаслик, қоралаш, жазолаш.

Муомала жараёнида талаба ёки талаба ҳулки ижтимоий конун-қоидалар маромига зид келса, у ҳолла унинг ҳатти-ҳаракати қораланади, эътироз, танбех, эслатиш қаби воситалар билан таъсир утқазилади. Муомала вақтида одоб, одоблилик муҳим аҳамиятга эга. Унинг асосий вазифалари: аҳборот алмашув, узаро таъсир, узаро идрок қилиш, турри амалга ошишини идора қилиб туради. Ҳар бир фикр билдирилганда, мулоқотдош қабул қллаётганини фаҳмлаб туриш, ташқи қуринишлари узғаришига эътибор бериш, узр сураш тавозе билан муружат қилиш эвазига муомала одобни ушлаб турилади. Муомала жараёнида баъзи бир ҳатти-ҳаракат уйламай билдирилган фикр, ортиқча имо-ишора одобсизликка олиб келади. Одобсизлик эса низоли вазият, қарама-қаршилик, зиддиятли вазиятни келтириб чиқаради. Бунинг натижасида муомала фикр алмашув узини вазифасини низоли вазиятга бушатиб беради. Педагогик муомалада психологик алоқа урнатиш алоҳида аҳамиятга эга, чунки талаба билан узаро муносабат, ҳурмат ишонч негизида қурилади.

Бунда педагог талабанинг ҳуқуқ мажбуриятини, унинг коллежда, жамоат жойларида, оилада бақарадиган вазифаси нимадан иборат эканлигини эътибордан четга чиқармаслиги лозим.

Педагогнинг талабаларга таъсир утқазиш самараси унинг принципиаллиги ва талабчанлигида уз аксини топади. Бундан ташқари у узига ҳам ута талабчан бўлмоғи, шахсий намунаси билан табиий равишда обрӯ-эътибор қозонмоғи лозим. Муомала жараёнида ва ҳамқорлик фаолиятида педагогнинг талабаларга таъсир утқазиш натижасида уларда: ,

- уз-узини ва узгаларни ҳурмат қилиш;
- уз-узини ва бошқаларнинг фаолияти, ҳулкини баҳолаш;
- уз-узини бошқариш;
- уз-узини назорат ва узгаларни назорат қилиш;

-уз -узини такомиллаштириш ва янги фазилатларни эгаллаш шаклланади.

Дустона муомалада талаба билан педагог уртасидаги билимларни пухта узлаштиришни таъминлайди ва мукамал шахсий фазилатларни таркиб топтиришга хизмат килади. "

Педагогик жараёнда содир. буладиган муомала одоби, муаллимнинг ахлокий маданияти, тарбияланшлик даражаси акс этади. Муаллимнинг педагогик касб эгаси сифатида узига, уз касбига талабаларга булган муносабати унинг мулоқотида яккол намоён булиши мумкин. Педагогик жараёндаги алоқалар тизимида педагог билан талаба уртасидаги муомала муносабатлар катта урин эгадлайди. Педагоглар жамоасида ижодкорлик мухити муомала одобининг шаклланишида жамоат ташкилотларининг роли каттадир. Улар муаллимнинг обрусини ошириш жамоат ишларига фаол катнаштириш йули билан педагогнинг ахлокий педагогик маданияти, маъсулияти оширишига кумаклашади. Муаллим хар-бир сузини уйлаб гапириши, бошқаларнинг касбдошларининг сузи, фикри, мулохазаларини тинглай олиши хам педагогик жамоада узаро муомала муносабатларини яхшилашга хизмат килади.

Муомала

**Хамкорлик фаолиятининг эхтиёжидан вужудга келиб
чикувчи, шахслараро мулокот ривожланишининг куп
киррали жараёнидир.**

**Муомала куйидаги таркибий кисмлардан ташкил
топади**

Коммуникатив

Бир томонлама ахборот узатиш.

Муомала уз ичига хамкорлик фаолиятининг катнашчилари Билан узаро ахборот алмашинувни камраб олган булиб, коммуникатив жабха сифатида тавсифланиши мумкин. Одамлар бир-бирлари Билан мулокотда киришиши жараёнида муомаланинг мухим воситаларидан бири тилга ва нутк фаолиятига бевосита мурожаат киладилар.

Интерактив

Икки томонлама таъсир

Мулокотга киришувчиларни узаро таъсири, уларнинг нутк фаолиятида нафакат суз оркали фикр алмашинуви, балки хатти-харакат ва хулк атвори билан узаро таъсир утказиши тушунилади.

Перцептив

Узаро бир-бирини идрок килиши, англаши

Мулокотга киришувчилар узаро бир-бирларини идрок килиш жараёни намоён булади, яъни улардан бири иккинчисининг ишончига лойик, аккли, фаросатли, тажрибали, юксак тайёргарликка эга инсон сифатида идрок килинади

Педагогик муомала

Укитувчининг талабаларга таъсир утказиш усулларининг муайян тизимидир

- Хамкорлик иштирокчиларининг узаро ахборот алмашинуви;
- турлича коммуникатив воситалар ёрдамида укитувчи томонидан талабалар билан узаро таъсир ва узаро муносабатни ташкил қилиш;
- муайян мақсадни дастурий асосда амалга оширишнинг режалаштириш ва утказиш функциясини бажаради;
- укув фаолиятини яқкахол бажаришнинг воситаси;
- тарбия жараёнини таъминлашнинг ижтимоий-психологик тизими;
- таълим ва тарбиянинг муваффақиятини таъминловчи укитувчи билан талабаларнинг узаро муносабатининг муайян тизимини ташкил қилишнинг усули;
- талаба индивидуаллигини такомиллаштириш истеъдодини қарор топтириш имконини берувчи жараён эканлиги;
- яқкахол фаолиятнинг субъекти сифатида руёбга чиқариш асослидир;
- укитувчи ва талабалар жамоасининг узаро таъсир малақаси, усули, тизими англашиниб ўнинг моҳияти, узаро ахборот алмашиши, таълимий ва тарбиявий таъсир утказиш узаро тушунишга эришиш ва уни ташкил этиш;

Уқув - тарбия жараёнида педагогик муомалани бошқариш услублари:

Авторитар услуб

Уқитувчи гуруҳнинг фаолият йўналишини шахсан ўзи белгилайди, ким-ким билан ўтиради, ким билан ишлайди. Бундай услубда иш юритувчи уқитувчи уқувчилар ташаббусига йўл бермайди. Ҳамкорликнинг асосий шакли-бўйруқ, курсатма, инструкция, оголштириш. Ҳатто камдан-кам билдириладиган миннатдорчилик ҳам камситиш шаклида бўлади.

Уқитувчи фаолият мақсадини ҳар бир уқувчи онгига етказишга, иш боришини ҳал этишга ҳаммани фаол иштирок этишга ундайди. Узининг вазифасини фақат назорат ва мувофиқлаштиришда эмас балки тарбиялашда деб билади, ҳар бир уқувчи рағбатлантирилади, унда ўзига ишонч пайдо бўлади, ўз-ўзини бошқариш ривожланади. Демократик услубда бошқарувчи уқитувчи талабаларнинг индивидуал қобилият ва қизиқишларини ҳисобга олиб вазифаларни оптимал тарзда тақсимлашга ундайди. Фаолликни рағбатлантиради, ташаббусни қувватлайди.

Либерал услуб

Уқитувчи жамоа фаолиятига аралашмасликка ҳаракат қилади, фаоллик курсатмайди, маслаҳатларга формал қарайди, турли таъсирларга тез берилади. Жавобгарликдан ўзини олиб қочади.

Педагог ва талаба ўртасидаги мулоқот

Талабалар билан муомала қилиш педагогнинг уз тарбияланувчилари билан мулоқот олиб бориш маҳоратини такозо этади. Биз учун эса сузлашишни билиши лозим. Сузлашишни, мулоқот олиб боришни доимо урганиб бориши лозим. У дарсни самарали олиб боришни, сузлашишни билиши, суҳбат, лекция, ҳикоя қилиш каби усулларидан фойдаланиши, умуман бутун таълим-тарбия жараёнида талабалар билан мулоқотни йулга қуя олиши лозим.

Мулоқот – юнонча суз, сузлашув, суҳбатлашув, шахслараро суҳбат ва фикр олишув, оғзаки нутқ шакли икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг сузлашувидир.

Педагог билан талаба уртасидаги мулоқот бўлиши учун педагогда етарли даражада қобилиятга эга бўлиши керак ҳамда уз - узига доимо қўйидаги саволларни бериши ва унга жавоб беришга ҳаракат қилиши керак:

Нимага ўргатиш, қимни ўргатиш, қандай ўргатиш.

Нимага ўргатиш:

- а) илм – фандаги янгиликларни англаш, Янги Фан терминларини тушуниш, укув предметини тулик узлаштириш;
- б) малақа, қуникма ва қобилиятни шакллантириш;
- в) укув предметлари уртасидаги боғлиқликни амалга ошириш;
- г) укув мазмунини тушунарли тизим асосида қуриш.

Қимни ўргатиш:

- а) талабаларни баъзи психик хусусиятларини (эслаб қолиш, нутқи, фикрлаш...) ҳамда уларни қай даражада уқимишли, тарбияли эканликларини аниқлаш;
- б) талабаларнинг бир даражадан иккинчисига утишдаги қийинчиликларини олдиндан аниқлаш;
- в) укув-тарбия жараёнини ташкил этишда талабаларнинг далиллари, фикрларини ҳисобга олиш;
- г) талабалардаги турли психик узгаришлар ва ривожланишни ҳисобга олиб, уз педагогик меҳнатини ташкил этиш;

д) иктидорли талабалар билан хам ишлаш, якка холдаги ишни ташкил этиш.

Қандай ўргатиш:

а) иш жараёнида ишлатиладиган куч ва кетадиган вақтни ҳисобга олган ҳолда уқитиш ва тарбиялашнинг турли усуллари мажмуини ишлатиш.

Педагогик таъсир курсатишнинг асосий усуллари, бу талаб, истиқбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик.

Талаб - тажрибада жуда кенг тарқалган усул бўлиб, таълим- тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабатининг намоён бўлиши йули билан ёки бу хатти-харакатларининг рағбатлантирилиши ёки тухтатилишини таъминлайди.

Истиқбол-таъсир курсатишнинг жуда таъсирчан усули бўлиб, у талабаларнинг хатти-харакатларини, улар олдига қўйилган мақсадлар, уларнинг шахсий интилишлари, кизикишларига айланади.

Рағбатлантириш ва жазолаш-талабаларни ҳулқ-атвориға кузатиш киритишни, яъни фойдали хатти-харакатларни қушимча рағбатлантиришни ва тарбияланувчиларнинг номаъқул хатти-харакатларини тухтатишни таъминлайди.

Жамоатчилик фикри – тарбияланувчиларнинг ижтимоий-фойдали фаолиятини гоёт ҳар томонлама ва мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди.

Талаб-педагогик таъсир курсатишнинг бошланғич усули бўлиб, тарбияланувчиларда узиға нисбатан масъулият ва талабчанликни рағбатлантиришда алоҳида вазифани бажаради.

Узаро фикр алмашиш билан таъсир курсатиш воситалари: ишонтириш, таъсир қилиш, узаро фикр алмашиш билан таъсир курсатиш.

Ишонтириш педагогик таъсир курсатиш усули сифатида дарсларда уқув ахбороти, ижодий суҳбатлар, мунозаралар шаклида қулланилади. Тарбиявий ишда гуруҳий ва якка суҳбатлар, мунозаралар, сийсий ахборотлар шаклида қулланилади.

Таъсир килдириш киши психикасига назоратсиз кириб, унинг фаолиятида хатти-харакатлар, сабаблар, интилишлар билан амалга оширилади. Таъсир килиш-шундай бир психик таъсир курсатишки, киши уни онгининг етарли назоратсиз идрок этади.

а) Педагогик вазиятларни таккослаш ва умумлаштириш, усулларни куйиш;

б) Талабаларга якка индивидуал холда муносабатда булиш, уларни мустакил ишларини ташкил этиш.

Педагог талабалар билан буладиган мулоқотида куйидаги малакаларни эгаллаган булиши лозим: ташки киёфани назорат килиш нуткни эгаллаш, педагогик муносабат маданиятини эгаллаш, ташкилотчилик махорати, укув тарбия жараёнини бошқариш услубларини эгаллаш.

Муносабатларни бошқариш услублари:

1. Авторитар услуб.
2. Демократик услуб.
3. Либерал услуб.

1. Авторитар услуб.

- Узи якка холда гурух фаолиятини йуналишини белгилайди.
- Узи курсатма-буйрук беради.
- Жавобгарликни уз буйнига олади.
- Сузсиз буйсунишни даъво этади.
- Каттик интизомни талаб этади.
- Айтилган нарсани тулик бажарилишини талаб этади.
- Гап кайтарганни, гап ургатганни ёктирмайди. Айтган ташаккури хам буйрукдай чикади. Сузлари каттик ва купол. Бирон бир масалани тушунтирмайди, лекин талаб этади.

- Мулоқотга киришишнинг асосий шакллари: буйрук, курсатма бериш, кулланма билан ишлаш, хайфсан эълон килиш.

- Муомалада купол, дагал, дук-пуписали мажбур этиш, куркитиш, чучитиш оркали киришади.

- Авторитар услубнинг ижобий томони фавқулодда вазиятлар ишлатилиши (ёнгинда, сув тошкинида)

- Муносабатни бу услубда бошқарилиши атрофдагилар учун кийин ёки оғир аҳвол.

2. Демократик услуб

- Жамоа фикрига таяниб иш олиб боради.

- Жамоа фикрини, ташаббусини маъқуллайди, ривожлантиради, бошқалар фикрига хурмат билан қарайди.

- Бошқалар фикрини узиники қилиб олади.

- Мулоқотга қиришишнинг асосий шакллари: илтимос, маслаҳат бериш, самимий муомала.

3. Либерал услуб.

- Ташаббуссиз жамоа ишига аралашмайди, ҳамма масалаларни юзаки қараб чиқади. Узининг фикри йук, жавобгарликдан узини четлатади. Иш натижаси билан қизикмайди.

- Талабаларга эътиборсизлик билан, беғам қарайди.

- Уз ишига совуққонлик билан қарайди.

Илмий педагогик адабиётларда қуйидаги муносабат турлари қурсатилган:

- ҳамқорликдаги муносабат- устун орқали муносабат

- дустона муносабат - носамимий муносабат

- орқалиқдаги муносабат- бекорчи муносабат

- қурқув орқали муносабат - диалог ва монолог

Инсон узини қуршаб олган олам билан узаро биргалиқдаги ҳаракати, одамлар уртасидаги ижтимоий ҳаёти ва ишлаб чиқариш фаолияти жараёнида топадиган муносабатлар тизимида юз беради. Кишилар иш жараёнида табиат билангина эмас, балки бир бирларига ҳам узаро таъсир қурсатадилар.

Педагогик мулоқот - бу педагогнинг қулай психологик муҳитни яратишга ҳаратилган талабалар билан касбий муомаласидир. Нотугри педагогик мулоқот қурқув, ишончсизлик тугдиради ва диққат, хотира,

имконият, ишчанлик кобилиятини пасайтиради. Педагогнинг талабалар билан муомиласи унга энгиллик. кувонч олиб келиши, фаолиятида харакатга ундаши керак. Педагог ва талаба муомиласида хар бир марса хурмат ва талабчанликка асосланиши лозим. Педагогик мулокат социал - психологик жараён сифатида куйидаги функциялар билан -характерланади: шахсни билиши, ахборот алмашиши, фаолиятни ташкил этпш ва маънавий мухитни яратиш кабилар.

Педагогик махоратга педагогик билимлар билан бир каторда педагогик техника сохасидаги малака хам киради. Улар тарбияга озрок куч сарфлаб, Купрок натижаларга эришиш имконини беради. Хар бир мохир педагог шахсни шакллантириш билан боглик булган, мазкур масалаларни хал килиши лозим. Педагогдан куч - гайратни, катъиятни, тиришкокликни, тадкикотлар олиб боришга интилишини, янги вазиятга, янги жамоага кириш кобилиятини, самимиятни, тутрилик ва халолликни, уткир акл -идрокни, бир воситани бошқаси билан текшириб куриш малакасини талаб килинади. Педагогик махорат узига талабалар хакидаги, таълим тарбия жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмуни, методлари хакидаги кенг билимларни камраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданиятни ташкил этади. Педагог бу маданиятни эгалламаса, хеч вақт чинакам уста була олмайди. Замонавий педагогга биргина умумий маданиятининг узи кифоя килмайди. У талабаларни кузатиш, уларнинг усишидаги мухим нарсаларни жамиятда вужудга келган, асосий ижтимоий гоълар билан таккослаш, уларни ривожлантириш йуллари ва усулларини аниқлаш, турли воситалар тарбиявий таъсир курсатиш усулларининг узаро бир бирига утиши диалектикасини чукур тахлил. к,илиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жихатдан бир системага солиш малакаларига эга булади.

Педагогик малака билим ва куникмалар фаолиятнинг маълум турини эгаллаб олиш, яхши бажара олиш кобилиятидир. Педагог фаолиятига оид бундай малакаларга куйидагилар киради.

А) Амалий конструктив малакалар:

1. Амалий тарбиявий ишларини режалаштириш, фаолиятнинг энг мухим коидаларини англай билиш.

2. Хар бир талабага нисбатан уни жамоа шароитида тарбиялашнинг индивидуал дастурини тузиш.

3. Талабаларнинг ёшлик ва шахсий хусусиятларини хисобга олган холда, уларга нисбатан индивидуал муносабатни ошириш.

Б) Ташкилотчилик малакалари:

1. Талабалар орасидаги фаолларини аниқлай билиш, танлай билиш ва уларни идрок қилиш.

2. Талабаларнинг турли хилдаги жамоа, индивидуал фаолиятини уюштира билиш ва уларни ижтимоий фаоллигини билиш.

3. Талабаларга берилган ижтимоий топшириқлар берилиши юзасидан назорат урнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бериш.

4. Узи рахбарлик қилган гуруздаги амалий ишларни амалга ошира билиш.

5. Ота - оналар, кенг жамоатчилик уртасидаги ишларни билиш.

Талабаларга талаблар қуйиш методлари қуйидагилардан иборат: талабанинг ахлоқ коидаларини, барча предмет бўйича билимларни баҳолаш, укув юртининг, коллежнинг ички тартиб коидаларини, таълимда тушунтириш жараёнида қулланади. Шунинг назарда тутиш керакки, уқишдаги бурч ва маъсулиятни билиш, машқ қилиш, талабаларни меҳнат қилишга ургатишдан иборатдир. Талаба коллежда яхши уқиши, самарали хизмат қилиши, яхши дам олиши, ҳамма вақт қизиқарли маршрут билан банд бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бундай фаолиятни уюштириш педагогнинг махоратига боғлиқ. Педагог олдида қуйилган талаблар:

1. Фаолиятнинг аниқ мақсадларини талабалар жамоаси ҳам, талаба ҳам аниқ хис қилсин.

2. Фаолиятни амалга ошириш педагоглар ташаббуси ва ижодий фаолликка боғлиқ. Бунда ишни тақсимлаш, режалаш, хисобга олиш, натижа чиқариш қабиларни талабаларнинг узларига ҳавола қилиш керак.

3. Педагог фаолиятга педагогик раҳнамолик килади, уларни ижодий одатларини шакллантиради.

4. Фаолият жараёнида ҳар бир талаба ижрочилик муҳақасига эга бўлади.

5. Иш натижасини муҳокама қилиш, иштирокчиларни рағбатлантириш.

Инсоннинг ахлоқий тарбияланганлигини унинг атрофидаги нарсаларга бўлган турли-туман муносабатларда намоён бўладн. Амалий фаолият кишининг ахлоқий тарбия тизимининг муҳим томонидир. Шунинг учун талабаларга яхшилик қилиш ва меҳрибонлик ички кечинмалар билан эмас, балки педагог фаолиятидаги асосий вазифа ҳисобланади.

Муомала шахс фаолияти учун муҳим ҳисобланади. Шунинг учун педагог укув тарбия жараёнида талаба шахсини шакллантиради. Муомила шахсга узини танишни ургатади. Педагог дарсни режалантирар экан, талабаларнинг факат ахборотни эгаллашлари билан чегараланмасдан, ёрдамга муҳтож бўлганларга шароит яратиш, уларнинг кизикмшини таъминлаши лозим. Муомала жараёнини икки типга бўлиш мумкин: диалог ва монолог. Монолог муомилада ҳамкорлик бир томоннинг ижрочилиги асосида қурилади. Педагогик фаолият педагогнинг талабалар билан муносабата-жараёнидаги ишни демократик ташкил этади ва биргаликда амалга оширилади.

Педагогик мулоқот мавзуси бўйича қурғазмали материаллар

Педагогик мулоқот

Уқитувчининг талабалар билан дарсда ва дарсдан ташқари вақтда энг қулай психологик муҳит яратишга қаратилган касбий муносабатдир

Мулоқот

шунчалик кўп қиррали жараёнки, унга бир вақтнинг ўзида қўйидагилар қиради:

- а) индивидларнинг ўзаро таъсир жараёни;
- б) индивидлар ўртасидаги ахборот алмашинуви жараёни;
- в) бир шахснинг бошқа шахсга муносабати жараёни;

Мулоқотнинг кўринишлари

1. Расмий;
2. Норасмий;
3. Шахсий;
4. Ижтимоий йўналтирилган;
5. Гуруҳдаги предметга йўналтирилган

Мулоқотнинг вазифалари

1. Сўхбатдошларнинг ўзаро бир - бирини тушунишларини таъминлаш;
2. Ижтимоий тажрибага асос солиш;
3. Шахсни у ёки бу фаолиятга ҳозирлаш, руҳлантириш .

Педагогик мулоқот функциялари

Педагогик мулоқот ижтимоий жараён сифатида куйидаги функциялари билан характерланади:

1. Шахсни билиш;
2. Ахборот алмашиш;
3. Фаолиятни ташкил этиш;
4. Роллар билан алмашиш;
5. Бошқалар учун кайгуриш;
6. Узини тасдиқлаш:

Педагогик мулоқотнинг тузилиши

7. Педагог томонидан гуруҳ билан булгуси мулоқотни моделлаштириш (прогностик этап);
8. Дастлабки ўзаро фаолиятдаги бевосита мулоқотни ташкил этиш

Мулоқот жараёнида

Педагогик таъсирнинг
уч воситаси

- **Вербал таъсир** –
бу сўз ва нутқимиз орқали
кўрсатадиган таъ-
сиримиздир. Бундаги
асосий воситалар сўзлар-
дир.

2. **Паралингвистик таъсир** -
бу нутқнинг атрофидаги
нутқни безовчи, уни ку-
чайтирувчи ёки сусайти-
рувчи омиллар: товушлар,
тўхташлар, дудуқланиш,
йўтал, тил билан амалга
ошириладиган ҳаракатлар,
нидолар киради

3. **Новербал таъсир** -
суҳбатдошларнинг
бир-бирларига ни-
тутган ўринлари, ҳол
(яқин, узоқ, и-
қилиқлари, ми-
пантомимика, қара-
бир-бирини бевосита
қилишлар, ташқи қиё-
сигналлар киради

Мулоқот жараёнида

Педагогик таъсирнинг
уч воситаси

- **Вербал таъсир** –
бу сўз ва нутқимиз орқали
кўрсатадиган таъ-
сиримиздир. Бундаги
асосий воситалар сўзлар-
дир.

2. **Паралингвистик таъсир** -
бу нутқнинг атрофидаги
нутқни безовчи, уни кучайтирувчи ёки сусайтирувчи омиллар: товушлар, тўхташлар, дудуқланиш, йўтал, тил билан амалга ошириладиган ҳаракатлар, нидолар киради

3. **Новербал таъсир** -
суҳбатдошларнинг
бир-бирларига ни
тутган ўринлари, ҳол
(яқин, узоқ, и
қилиқлари, ми
пантомимика, қара
бир-бирини бевосита
қилишлар, ташқи қиё
сигналлар киради

Хулоса

Демак, Педагогик маҳорат фанининг вазифалари: тарбиянинг моҳиятини ва шахсни ҳар томонлама тараққиёт эттиришида тарбиянинг ролини очиб беради, тарбиянинг мақсада, мазмуни, усуллари, уни ташиқил этишидаги шакллари ўртасидаги боғланишларни кўрсатади: шунингдек педагогик маҳорат фани ўз тараққиёти давомида таълим-тарбия соҳасидаги тажрибаларни умумлаштиради, тарбиянинг келгусидаги ривожланиш истиқболлари йўлларини ёритиб беради, тарбиявий ишларнинг шаклларини кўрсатиб беради. Педагогнинг педагогик маҳорати шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали ўз фикрларини етказиш имконини беради.

Демак, укув-тарбия жараёнининг натижалари педагогнинг маҳоратига, ташиқилотчилик фаолиятига ва касб куникмасига боғлиқ экан. Дарснинг самарадорлиги, таълимий, ривожлантирувчи ва тарбияловчи жараёнини ошириш учун куйидагиларни амалга ошириш зарур:

- педагогнинг маънавий-ахлокий, сиёсий, илмий назарий ва методик даражасини ошириш;

- педагогик меҳнат сифатига, дарсга тайёрланишга масъул муносабатни белгилаш;

- барча укув-тарбиявий ишлар буйича самарали назоратни ташиқил этиш;

- талабаларда уқишга масъулият муносабатни тарбиялаш буйича улар билан иш олиб бориш, билимларидаги нуқсонларнинг олдини олиш, билим, куникма ва малакаларнинг юксак сифатига эга булиши учун курашиш, бу ишга талабаларнинг узини фаол жалб килиши керак.

Бу йуналишларнинг хар бири буйича аниқ уйлаб чикилган, илмий жихатдан асосланган ишлар режаси, педагоглар жамоаси унинг укув-тарбиявий ишлари даражасидан келиб чиқадиган тизими булиши зарур.

Педагогик мулокат - бу педагогнинг кулай психологик мухитни яратишга харатилган талабалар билан касбий муомаласидир. Нотугри педагогик мулокат куркув, ишончсизлик тугдиради ва диккат, хотира, имконият, ишчанлик қобилиятини пасайтиради. Педагогнинг талабалар билан муомиласи унга енгиллик. қувонч олиб келиши, фаолиятида харакатга ундаши керак. Педагог ва талаба муомиласида хар бир марса хурмат ва талабчанликка асосланиши лозим. Педагогик мулокат социал - психологик жараён сифатида куйидаги функциялар билан -характерланади: шахсни билиши, ахборот алмашиши, фаолиятни ташиқил зтти ва маънавий мухитни яратиши қабилар.

Адабиётлар

1. *Азизхужаева Н.Н. Педагог мутахассислигига тайёрлаш технологияси. – Т.: ТДПУ, 2000.*
2. *Азизхужаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.:ТДПУ, 2003.*
3. *Ишмухамедов Р.Ж. “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йуллари”. – Т.: ТДПУ, 2004.*
4. *Очилова Г. “Педагогик махорат” Тошкент,, 2005 йил.*
5. *Фарберман Б.Л., Мусина Р.Т., Жумабоева Ф.А. “Олий укув юртларида уқитишнинг замонавий усуллари”. – Т.: 2002.*
6. *Хужаев Н.Х., Ходиев Б.Ю., “Янги педагогик технологиялар. Уқув кулланма. – Т.: «Фан», 2002.*
7. *Психология и педагогика. Под.ред. А.А.Радугина. Москва 2003.*
8. *Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А.Сластенина. Москва «Академіа». 2004*